

Rooman armeija ja hallinto

Sisällysluettelo

Johdanto	s. 3
Rooman imperiumin alueet	s. 4

Armeija

<u>Roomalaisten sotalaitos</u>	s. 5
Maailmanvallan perustaminen	s. 5
Sodan syyt	s. 5
Sotalaitos	s. 8
G. Mariuksen uudistukset	s. 9
Kutsunnat	s. 11
Alokkaasta veteraaniksi	s. 12
Sodanjulistus	s. 13
Legioonan koostumus	s. 13
Sotilaiden varustus	s. 15
Marssivarustus	s. 17
Muonitus	s. 17
Armeijan arvoasteikko	s. 18
Sotatunnukset	s. 21
Rangaistukset	s. 22
Palkinnot	s. 22
Rooman laivasto	s. 23
<u>Roomalaisten sodankäynti</u>	s. 25
Taistelumuodostelmat	s. 25
Marssijärjestys	s. 26
Leirit	s. 27
Linnoitetun paikan valloitus	s. 29
<u>Rooman tieverkko</u>	s. 30

Hallinto

<u>Johdatus</u>	s. 31
<u>Rooman kuningasaika</u>	s. 32
<u>Tasavalta</u>	s. 34
Virkamiehet	s. 34
Konsulit	s. 34
Diktaattori	s. 35
Preetorit	s. 35
Censorit	s. 36
Ediilit	s. 36
Kvestorit	s. 36
Senaatti	s. 36
Aguurit	s. 37
Kansankokoukset	s. 38
Plebeijien kk.	s. 38
Centuriakokous	s. 38
Kuuriakokous	s. 38
Tribuskokous	s. 39
Lakikokoelmat	s. 39
Ulko- ja sisäpolitiikka	s. 41
Kansalaisuus	s. 41
Leipää ja sirkushuveja	s. 42
Provinssit	s. 43
Koloniat	s. 43
Klientit	s. 44
Kohti uutta aikaa	s. 45
Itsevaltiuden aika	s. 45
<u>Keisariaika</u>	s. 46
Keisari	s. 47
Hallinto	s. 48
Ritarisääty	s. 49
Pretoriaanikaarti	s. 49
Prefekti	s. 50
Hallinto muuttuu	s. 50
Tetrarkia	s. 51
Kohti tuhoa	s. 51
<u>Rooman perintö</u>	s. 53
Lopetus	s. 54
Lähteet	s. 55
Rooman keisarit (liite)	s. 56

Johdanto

Gaius Julius Caesar
(100 - 44 eaa.)

Päättötyön kannattaa tehdä aiheesta, josta pitää eniten. Tällöin riittää innostusta ja jaksaa viedä työn kunnialla loppuun. Olen aina ollut kiinnostunut menneisyydestämme, sillä se voi opettaa meille paljonkin. Eniten kiinnostusta ja samalla ihailua on minulle aiheuttanut antiinkin Rooma, sen mahtavat legioonat ja oikeamieliset hallitsijat. Ei ollut vaikeaa päättää, mistä päätöstyönsä tekisi. Jo ennen kesää olin ilmoittanut päätöstyöni aiheen, enkä ole sitä siitä lähtien muuttanut. Kesä kului historiankirjoja, eritoten roomalaisten historioitsen, luettaessa ja siitä viittauksia hallintoon ja armeijan etsiessä. Mutta ei onneksi koko kesä. Sitten kun koulu alkoi, alkoi myös kirjoitusvaihe. Se kesti tähän päivään asti.

Työn vaikein osa oli kunnollisten lähdetekstien löytäminen ja niiden soveltaminen omaan tekstiin. Työn aikana opin löytämään olennaiset asiat ja olemaan kriittinen joitakin väitöksiä kohtaan. Hyvänä esimerkkinä oli Tacituksen Keisarillisen Rooman historia, koska siinä tehtiin kaikista keisareista hirmuhallitsijoita. Syy tähän oli se, että koska keisarit olivat vieneet senaatilta vallan, senaatti yritti tehdä kaikkensa päästäkseen taas valtaan. Myös se, että keisarin oli pidettävä kansa tyytyväisenä verottamalla senaattia ankarammin, aiheutti nurinaa senaatin piirissä. Mutta ei olennaisen löytämiseen tekstistä aiheuttanut kovin paljon vaikeuksia. Eniten niitä aiheutti inhimillinen mukavuudenhalu.

Päätöstyöni on jaettu kahteen itsenäiseen osaan: armeijaan ja hallintoon. Armeija taas on jaettu kahteen osaan, sotalaitoksen ja sodankäyntiin. Hallinto jakautuu kolmeen pääryhmään hallintomuotojen mukaan eli kuningasaikaan, tasavaltaan ja keisariaikaan.

Rooman imperiumin alueet

Rooman kaupunki perustettiin tarun (Romulus ja Remus) mukaan 753 eaa. ja silloin sen alue oli ainoastaan Rooman kaupunki. Roomalaiset alkoivat hiljalleen valloittaa uusia alueita, kunnes vuonna 116 jaa. Rooman alueet olivat laajimmillaan. Roomaan imperiumiin kuuluivat tuolloin nykyiset Italia, Ranska, Englanti ja Wales, Belgia, Luxemburg, Alankomaat, Espanja, Portugali, Sveitsi, Itävalta, puolet Saksasta, Unkari, ent. Jugoslavia, Kreikka, Makedonia, Albania, Turkki, Irak, Bulgaria, Romania, Syyria, Libanon, Jordania, Israel, Armenia, Egypti, Pohjois-Libya, Tunisia, Pohjois-Algeria, Kypros, Andorra ja Monaco. Toisin sanoen koko Välimeren rannikon alueet kuuluivat Roomalle ja Välimeri oli sen sisämeri. Rooman pohjoisraja oli Englanti, länsiraja Portugali, eteläraja Pohjois-Afrikka ja itäraja Irak (vuoden 117 jaa. jälkeen Syyria). Rooman imperiumi säilyi vuoteen 1453 jolloin Bysantin (Itä-Rooman) pääkaupunki Konstantinopoli antautui kiivaiden taisteluiden jälkeen.

Rooma oli jatkuvasti sodassa ja armeijoiden menestyksen myötä sen alueet kasvoivat kaupungin kokoisesta kentästä Välimerta ympäröivään suurvaltaan.

Rooma joutui taistelemaan itseään mahtavimpien kanssa kuten etruskien ja puunilaisten eli karthagolaisten kanssa. Alussa legioonat kärsivät tappioita, mutta lopulta Rooma saavutti mahtavia voittoja. Se sekaantui Välimeren politiikkaan ja enne pitkään Välimeri oli Rooman sisämeri.

Rooman menestyksen salaisuus oli se, että roomalaiset osasivat oppia virheistään. Legioonat hävisivät taisteluita, mutta voittivat sotia. Ei voi kun hämmästellä Rooman mahtavuutta!

Roomalaisten sotalaitos

Maailmanvallan perustaminen

Rooman asteittainen kehitys Tiberin rannan kaupunkivaltiosta maailmanvallaksi on merkityksellistä ja kunnioitusta herättävää. Kaksi seikkaa oli erittäin tärkeitä, jotta Rooman kaltaisen maailmanvallan laajeneminen olisi ollut mahdollista: Vaadittiin tehokasta yhteiskuntajärjestystä, joka mahdollisti pitkiksi ajoiksi imperiumin voimien keskittämisen tiettyyn päämäärään, sekä poliittista tahtoa päättää välttämättömistä ponnistuksista, kustannuksista ja uhreista.

Poliittisen tahdon suunta riippui niistä arvostuksista, jotka yhteiskunnassa olivat voimassa. Janus-jumalan temppelin ovet suljettiin, kun Rooma ei ollut sodassa, ja tämä tapahtui vain harvoin 750 vuoden aikana. Siksi voidaan sanoa, että Rooman imperiumi kävi alituista sota. Sotia tuki kansalaismoraali, joka oli syntynyt vuosisatojen aikana ja joka arvosti erityisen korkealle sotakunnian ja ruumiillista kuntoa seuranneen hyvän maineen. Kansa hyväksyi sodan milloin se tapahtui pääkaupungin lähistöllä, milloin se varmisti Rooman vallan jatkuvuuden sekä silloin, kuin autettiin liittolaisia (oikeutettu sota).

Sodan syyt

Si vis pacem, para bellum. ”Kun haluat rauhaa, varustaudu sotaan.”

Rooman käymissä sodissa oli sekä taloudellinen että sotilaallinen hyöty. Koska Rooman talous perustui suuriin orjalaumoihin, sodat olivat parhaat "orjamarkkinat". Rooman tuloista suurimman osan muodostivat sotakorvaukset ja sotasaaliit. Edellisen sivun taulukossa on esitetty Rooman tulot ja menot vuosina 200-150 eaa. (T. Frankin laskelmien perusteella, virhemarginaali 50% molempiin suuntiin). Menoista sen verran, että yhden legioonan vuosipalkka oli noin 0,6 miljoona denaaria. Laskelmissa on otettu huomioon omaisuuden arvon kaksinkertaistumiset väestön kasvaessa.

Tulot

610 miljoonaa denaaria (1 denaari = 4 sestertiusta), joista

- sotakorvaukset	153 milj. denaaria
- sotasaalista, Espanjan kaivosten tuotto	60 milj. denaaria
- valtion maan vuokrat	63 milj. denaaria
- maakuntien verot	130 milj. denaaria
- muut verotulot	46 milj. denaaria
- muut tulot	158 milj. denaaria

Menot

555 miljoonaa denaaria, joista

- armeijan palkat	300 milj. denaaria
- liittolaisten elintarpeet	64 milj. denaaria
- kuljetukset	50 milj. denaaria
- laivasto	58,5 milj. denaaria
- julkiset rakennustyöt	20 milj. denaaria
- ylimääräisen veron palautus	22,5 milj. denaaria
- muut menot	40 milj. denaaria

Rooman käymissä sodissa oli sekä taloudellinen että sotilaallinen hyöty. Koska Rooman talous perustui suuriin orjalaumoihin, sodat olivat parhaat "orjamarkkinat". Rooman tuloista suurimman osan muodostivat sotakorvaukset ja sotasaaliit. Edellisen sivun taulukossa on esitetty Rooman tulot ja menot vuosina 200-150 eaa. (T. Frankin laskelmien perusteella, virhemarginaali 50% molempiin suuntiin). Menoista sen verran, että yhden legioonan vuosipalkka oli noin 0,6 miljoonaa denaaria. Laskelmissa on otettu huomioon omaisuuden arvon kaksinkertaistumiset väestön kasvaessa.

Roomalaisten kaltaiselle soturikansalle, joka vuosisatojen ajan oli rakentanut ja turvannut yhteiskuntaa ase kädessä, on taloudellisen voiton täytyntä olla menestyksekkään sodankäynnin ja

laajenemisen olennainen osa. Maa-alueiden hankinta, ryöstely, orjat, puskurivyöhykkeen luominen ja verot seurasivat voittoja ja kasvavaa valtaa.

Toisen puunilaissodan ja sitä välttämättöminä seuranneet sodat osoittivat selvästi, että sota oli kannattavaa henkienjääneille. Kun roomalaisten taloutta Hannibalin sodan aikana oli kuormittanut väestöltä kiristetty sotavelka, roomalaiset saattoivat vuonna 187 eaa. todeta, että 25,5 vuoden ylimääräisiä sotaveroja vastaavat lainat oli maksettu takaisin. Silloin roomalaiset olivat solmineet rauhan Antiokhos III:n kanssa ja saaneet mm. 90 milj. denaarin sotakorvauksen. 20 vuotta myöhemmin uudet sotamenestykset vapauttivat roomalaiset kokonaan veroista, jotka eivät kylläkään olleet kovin suuria. Silloin oli Makedonia lakkautettu valtiona ja Epirus ryöstetty, mikä merkitsi 150 000 epiruslaisen ottamista orjiksi. Pian roomalaiset saivat todeta talouden paranemista. Vuodesta 184 eaa. yleisiä veroja käytettiin julkisiin rakennushankkeisiin. Vuosina 144-140 toteutettiin vuosisadan suurin rakennussuunnitelma, vesijohto Aqua Marcia, joka maksoi 45 milj. denaaria, ja vuonna 142 eaa. valmistui suurin Tiberin yli kulkeva kivisilta, Pons Aemilius.

Valtiolla oli siis merkittävät tulot suuren laajenemisen vuosisadalla. Paljon koitui tavallisten roomalaisten hyödyksi, niille jotka eivät olleet sotimassa kaukaisilla mailla. Tästä ymmärtää kansalaisten tuen sotaretkille, kunhan ne olivat "varmoja sotia", joista saatiin rahaa, orjia ja maata, johon saattoi perustaa siirtokuntia, jotka omalta osaltaan edistivät roomalaisen kulttuurin siirtymistä muiden kansojen keskuuteen. Tällaisia sotia olivat pääasiallisesti kaikki Hannibalin sodan jälkeiset sodat. Sotien syiden tuli olla säädyllisiä ja moraalisesti oikeita, jotta senaatti saattoi hyväksyä ne, olihan senaatti kreikkalaisten mielestä kuin kuninkaiden kokous.

Loppuun vielä laskettu armeijan vahvuus vuosina 200-170 (ilman laivastoa). Perustuu P.A. Bruntin laskelmiin.

vuosi (eaa.)	legioonia	legioonalaisia	liittolaisia	yhteensä
200	8	44 000	83 500	127 000
195	10	55 000	95 100	150 100
190	13	71 500	110 900	182 400
185	8	44 000	73 500	117 500
180	8	44 000	72 800	116 800
175	7	38 500	44 400	82 900
170	10	56 600	66 800	123 400

Sotalaitos

Kansalaisarmeija käsitti Rooman alkuaikoina noin 3000 jalkamiestä ja 300 ratsumiestä. Kansalaisarmeija perustui kansalaisvelvollisuuteen, johon sisältyi varsin laaja asevelvollisuus. Roomalaisilla oli kuningasvallan kukistumisen tienoilla sotaväessä n. 16% miesluvustaan samalla kun attikalaiset kokosivat persialaissotain alussa 10% miehistään sotaan, mukana myös orjia.

Legioona (*legio*) oli roomalaisilla yhdeksi kokonaisuudeksi liitetyn sotavoiman nimi. Sotajoukko järjestettiin taistelua varten pitkulaiseksi yhtenäiseksi rintamaksi, *falangiksi*, jossa oli kahdeksan riviä miehiä. Sotajoukon ylläpito tuli kuningas Servius Tulliuksen (v. 550 eaa.) ylhäisten ja varakkaiden kansanluokkien kunnia-asiaksi, koska asevelvollisten oli itse kustannettava mm. kallis sotisopa ja asevarustus. Ratsuväen ylläpitoon ottivat osaa vain varakkaimmat, patriisiluokan jäsenet, joista myöhemmin muotoutui ritariluokka, varustuksen kalleuden takia. Tämän takia jalkaväen merkitys kasvoi, olihan patriiseja aika vähän.

Kansalaisten arvoaltaan ja varallisuuteen perustui valtion turvallisuus. Alkujaan oli 17. ja 46. ikävuoden väliltä jokaisen vapaan miespuolisen kansalaisen, jos hän kuului viiteen varakkaimpaan luokkaan, saavuttava kutsuntaan (*delectus*). 46. ikävuoden jälkeen roomalaisen oli vielä 60 vuotiaaksi asti puolustettava pääkaupunkiaan. Kuningasajan lopulla sotakannalla olevaan armeijaan kuului n. 8 400 jalkamiestä, näistä 6 000 miestä raskasaseissa ja 2 400 jonkunlaisia aseenkantajia (*rorarii*), sekä lisäksi 600 ratsumiestä. Tämä armeija käytti samanlaista sotastrategiaa kuin kreikkalaiset, falangia. Näiden lisäksi armeijaan kuului käsityöläisiä, palvelusväkeä, muonaviranomaisia, kirjureita ja sotilassoittajia. Sotajoukko oli muodostettu lähitaistelua silmälläpitäen, joten jousimiehiä ja linkoajia ei hirveästi ollut. Vasta puunilaisotien aikana jousimiesten merkitys taisteluissa kasvoi.

Tasavallan aikana koottiin vuosittain kutsunnan avulla kaksi armeijaa, armeijassa kaksi legioonaa, joiden päällikköinä olivat molemmat konsulit. Legioonan keskimääräiseksi miesluvuksi, jolla sotajoukon osastolla oli pääasiallisesti hallinnollinen merkitys, tuli 4 200 miestä. Tasavallan aikana armeija otti käyttöön uudenlaisen taistelustrategian, jolloin legioonat jaettiin pienempiin, helpommin siirrettäviin yksikköihin.

Kaikilla raskasaseisilla ei ollut sama aseistus, ja oli kolmea lajia raskasaseisia: *hastati*, *principes* ja *trarii*. *Hastatit* muodostivat ensimmäisen rivistön 6x20-miehiset nelikulmiot,

manipelit. Samansuuruisissa ryhmissä olivat myös *principes*. *Triarii*-manipelin miesluku oli taas 60 ja eturintamaan riitti 10 miestä. Legioona oli sisältänyt 1 200 *hastati*, 1 200 *principes* ja 600 *triarii* = 3 000 miestä raskasaseissa.

Hastatit olivat nuorinta, tavallisesti naimatonta miehistöä, ja joutuivat ensimmäisenä kamppailemaan. Heidän turvakseen riensivät toisesta rivistä syntyneihin aukkoihin *principes*, jotka olivat täysissä miehuudenvoimissa. *Triarii*t olivat kokeneimat ja vanhimmat, 46. ikävuotta myöden. Heidät asetettiin kolmanteen riviin ja he joutuivat ottelemaan vain tukalissa taisteluissa. *Res ad triarios venit* = "asia on joutunut *triarin* kohdalle" tarkoitti, että hädän pakotuksesta *triaritkin* täytyi kutsua avuksi. Tämän seikan takia legioonan täytyi voittaa kolme kertaa.

Kevytaseisia (*velites*), joista alkujaan käytettiin *rorarii*-nimitystä, kuului yhteen legioonaan 1 200 miestä. He toimivat alkujaan raskasaseisten aseenkantajina vaikkakin puunilaisotien jälkeen heistä erotettiin 200 hyvin harjoitettua ja erikoisin heittokeihäin varustettu valiojoukko. Kevytaseisiin kuuluivat myös linkoajat (*accensi velati*).

Tukalan ja pitkän sotilasajan välttely kasvoi varakkaiden keskuudessa ja muodostui kantajoukko, jolla ei ollut minkään arvokkaan menettämisen pelkoa. Vapaudestaan ja isänmaan kohtalosta riippumatta väkeä alkoi palkkautua sen sotapäällikön lipun alle, joka tarjosi parhaimman palkan ja parhaat sotasaaliit. Jo vuonna 400 eaa. tienoilla Rooman valtio oli alkanut maksaa palkkaa kevytaseisille, jotka olivat köyhimmästä kansanluokasta. Kansalaisyotien aikoina alettiin toimittaa sotilaille varusteita vähentämällä kustannukset palkasta.

Gaius Mariuksen uudistukset

Gaius Marius alkoi vuonna 107 eaa. uudistaa roomalaista armeijaa. Hän poisti omaisuuden arviointiin perustuvan asevelvollisuuden ja otti legioonasotilaiksi varattomiakin mieshenkilöitä (*capite censi*). Vapautetut orjatkin pääsivät oltuaan laivastossa maasotaväkeen apujoukoiksi. Sotakelpoisen armeijan mieslukua vahvisti myös se, että v. 89 eaa. Italian kansakuntien saavuttamiin Rooman kansallisoikeuksiin liittyi asevelvollisuus. Kansallinen ratsuväki lakkautettiin ja kolmen aselajin jako legioonissa poistettiin. Kaikkien legioonasotilaiden pääaseeksi tuli *pilium*-keihäs. Mariuksen toimittamalla järjestelyillä tuli Rooman armeijassa olemaan vain kaksi

pääainesta: roomalaisia legioonasotureita (*legionarii*), jotka olivat jalkamiehiä, sekä liittolaiskuninkaiden ja -heimojen antamia apujoukkoja (*auxilia*), joihin kuului sekä jalka- että ratsuväkeä. Vuonna 300 eaa. oli liittolaisten toimittava kaksi kertaa enemmän ratsuväkeä kuin roomalaisten itsensä, ja Gaius Gracchuksen aikoina (n. 120 eaa.) ritarisääty sai oikeuksia erilaisiin tuomarintehtäviin ja roomalainen ratsuväki kuihtui.

Yhtenäisestä rintamajärjestyksestä, falangista, oltiin siirrytty aluksi manipeliasenteeksi, jossa legioonan 30 manipelia asetettiin vähäisien välimatkojen päähän, jotta varsinaisen rintaman etupuolella toimivat kevytaseiset saivat tarpeen tullen hakeutua manipelien taakse ja samoin ratsuväkikin, milloin sitä käytettiin taistelua aloittamaan. Tätä yksirivistä asennetta seurasi vuoden 400 tienoilla kolmirivistöinen manipeli-asetus, jossa manipelit oli shakkipelin ruutujen tapaan järjestetty välille jätetyin aukeamin. Kolmannen puunilaissodan aikana kohortit saivat päämerkityksen, niihin kuului kaksi manipelia.

Sotalaitoksen taktisia muutoksia Mauriuksen päiviltä mainittakoon lopullinen siirtyminen manipeliasenteesta kohorttirintamaan, jossa yleensä suuremmat hyökkäykset tulivat käyttöön. Siihen muutokseen vaikutti ratkaisevasti vuoden 100 eaa. tienoilla Italiaan hyökänneille gallialaisheimoilta ominainen alkurynnistys. Se vaati puolustautuvilta lujaa eturintamaa ja yhtenäisempää sotajoukkoa. Siksi Marius siirsi parhaat joukot etummaisiksi. Aluksi hän asetti legioonan 10 kohorttia yhdeksi rintamaksi, kussakin 600 miestä. Legioonaan kuului 6 000 miestä. Hänen jälkeensä Caesar kertoo käyttäneensä kaksi-, kolmi- ja nelijakoista kohorttirintamaa. Marius myös toimitti kotkan legioonan tunnuksiksi, joka oli tarpeen suuria joukko-osastoja johtaessa, ja hän keksi myös sotamiesten kantamuksille mukavamman muodon, jolloin sotilaat joutuivat kantamaan oman varustuksensa itse, mikä tietenkin lisäsi legioonan liikkuvuuden paranemista.

Palkkasoturiarmeija kesti Mauriuksen päiviltä Augustuksen päiviin saakka, jolloin asetettiin vakinainen, seisova armeija. Tällöin legioonat pidettiin kaukana hallinnollisista keskuksista ja siirrettiin Rooman rajalle.

Lopuksi muutamia faktoja Rooman armeijan suuruudesta tasavallan loppupuolelta. Roomalla oli vuoden 100 eaa. tienoilla vakituisesti aseistettuina 50 000 miestä, joista 40 000 oli roomalaisia ja italialaisia, muut ulkomaalaisia apujoukkoja.

Kutsunnat

Tasavallan loppupuolella pitivät maaseudun kutsunnasta (*dilectus*) huolta sotapäällikön käskystä erikoiset kutsujain (*conquisitur*) nimellä käyvät virkailijat, jotka tavallisesti olivat alipäälliköitä, ns. legaatteja, tai senaattoreita. Roomassa kutsunnasta vastasi sotapäälliköt itse, jotka olivat arvoltaan konsuleita tai niiden arvoisia sotilasvirkamiehiä. Kutsunta kesti parhaimmillaan kuukauden päivät.

Myöhemmin aikoina kutsunnan päämies kutsui asevelvolliset virka-istuimensa ääreen, joka oli alussa Capitoliumilla, myöhemmin Mars-kentällä (Mars oli roomalaisten sodanjumala). Nimenhuudon hän suoritti sotatribuunien (korkeat upseerit) avulla. Asevelvolliset koetettiin jakaa niin, että kaikki neljä legioonaa saivat yhtä kelpollisia sotureita. Koska roomalaiset olivat taikauskoisia, pyrkivät viranomaiset ensimmäiseksi huutamaan hyvää merkitystä edustavan nimen, joihin sisältyi voimakkaan ja hyvinvoivan merkitys. Vastakutsuttujen alokkaiden (*tiro*) ruumiinrakenne tutkittiin. Sotakunnon ollessa määräävässä asemassa palkka-armeijan miehiä värvätessä mainitaan myös sotilaiden normaalipituus, mikä oli noin 170 cm.

Hyväksytyt tekivät vihkimistilaisuudessa juhlallisen uskollisuus- eli vihkivalan (*sacramentum*), ja heidän oli määräpäiväksi saavuttava sovitulle paikalle sijoitettavaksi omaisuutensa mukaan. Ratsuväen rekrytit hankittiin suhteellisen varakkaasta ritariluokasta niin kauan kuin kansallista ratsuväkeä oli olemassa. Niiden tuli olla vapaasyntyisiä ja omaisuutta heillä piti olla vähintään 400 000 sestertiusta. Vain hevosen hankinnan ja hoidon kustansi valtio, eivätkä he saaneet palkkaa. Valanteko suoritettiin välittömästi vaaran uhatessa (*in tumultu*) yhteisesti, ja käytettiin nimeä *coniuratio*. Oli tapana varsinkin tuollaisissa tilanteissa kutsua avuksi palvelusaikansa suorittaneita (*veterani*), jotka olivat valiojoukkoa. Heille myönnettiin etuoikeuksia palvelustavassa, palkassa ja usein arvoasteessakin.

Pelkurit pyrkivät vetäytymään pois sotapalveluksesta tekemällä itsensä keltottomaksi siihen joko hakkaamalla poikki peukalonsa tai kätensä. Sotapalvelun kiertämisestä oli sangen ankarat rangaistukset, mm. kansalaisoikeuden riistäminen, omaisuuden takavarikointi, ruumiinrangaistus, jopa kuolemantuomio.

Alokkaasta veteraaniksi

Alokkaat saivat palkkaa, mutta eivät ennen legioonariveihin astumista olleet sotamiehen arvoisia. Ensin heitä harjoitettiin veteraanien johdolla marssimaan, uimaan, miekkailemaan ja suorittamaan hyppyjä. Raskaalla pajupuisella kilvellä varustettuna piti alokkaan puunuija kädessään hyökkäillä eri taholta vihollista esittävää, 170 cm korkeata paalua vastaan. Ratsuväen kokelailla oli puiset hevoset, ja heidän oli opittava sen selkään nousemista, siinä istumista ja alas laskeutumista. Heidän oli kehityttävä niin taitaviksi, että kykenivät täysin varustettuina kiepauttamaan itsensä hevosen selkään, eikä jalustimia ollut. Yleensä roomalaiset panivat enemmän painoa miesten harjaannukseen kuin sotajoukkonsa paljouteen. Pitivät he leikkisotiakin, manöövereitä, varsinaisen sodankäynnin oppimiseksi.

Sotilaiden palkka oli vuoden 190 eaa. tienoilla seuraavanlainen: 1,3 sestertiusta legioonasotilaalle päivässä ja vuodessa 480 sestertiusta, 2,6 sestertiusta sadanpäällikölle päivässä ja vuodessa 960 sestertiusta, oman hevosen kanssa sotapalveluksessa olevalle ratsumiehelle 3,9 sestertiusta päivässä ja vuodessa 1440 sestertiusta. Palkat maksettiin joka neljäs kuukausi. Gaius Julius Caesar kohotti Gallian sodan tienoilla sotilaiden palkat kaksinkertaisiksi. Ylempien upseerien palkoista ei olla varmoja, mutta keisariajalla sotatribuuni sai vuodessa 25 000 sestertiusta. Rooman liittolaisjoukot saivat Rooman valtiolta vain muonan, muuten he elivät omalta valtioltaan saamalla palkoilla.

Lainmukaisen ajan palveltuaan, jonka jalkamies suoritti alkuaikoina ottamalla osaa kahteenkymmeneen ja ratsumies kymmeneen sotaretkeen, sai sotilas kunniakkaan päätösluvun (*missio honesta*). Vapautuminen saattoi johtua myös sairaudesta, erikoisesta suosioista tai häpeällisestä rangaistuksesta. Sitten kun kutsunta oli saanut värväyksen merkityksen ja haluttomat saattoivat joko viranomaisten henkilökohtaisesta suosioista tai rahasta hankkia vapautuksen, johon oikeutti näiden syiden lisäksi valtion- tai pappisviran hoito, koettiin jo kansallissodan aikana turvautua vapaaehtoisiin. Värvääjät toimivat silloin puolueenjohtajan pussiin ilman julkista valtuutta.

Mauriuksen ajoista saakka sotamiehen oli jätävä yhtämittaa kahdeksikymmeneksi vuodeksi palvelukseen; sitä ennen hän oli saanut sotaretken päätyttyä palata viljelemään maataan. Silloin kun

oli tarvetta pitää suurta sotajoukkoa koossa, tämä oikeus alkoi hävitä. *Sacramentum*-vala kohdistui tällöin koko sotapalvelukseen eikä lähimpään sotaretkeen.

Eroamaan oikeutettuja, jotka usein olivat parhaimmillaan olevaa sotaväkeä, pyrittiin useasti pitämään palveluksessa erikoisina veteraani-osastoina, ennen kuin ne lähetettiin sotilassiirtoasustuksiin. Siirtoasustuksistakin saatettiin kutsua sotilaita palvelukseen, esim. Augustus kutsui 10 000 Caesarilta maapalan saanutta sotilasta takasin palvelukseen. Usein he saivat ylennyksen tai vapautuksen leiritöistä.

Sodanjulistus

Yleensä kansankokouksella oli oikeus julistaa sotia ja solmia rauha. Moninaisia juhlamenoja kuului näiden päätösten vahvistamiseen. Jos Rooman kansaa oli loukattu, niin kaksikymmentä airuetta pyysivät vahingonkorvauksia, ja jos niitä ei saatu, niin julistettiin sota. Sotia julistettiin aika usein, ja Roomassa sijaitsevan Januksen temppelin ovet olivat lähes aina auki.

Sodanjulistus tapahtui seuraavasti: Valtuutettu sanansaattaja, joka on useimmiten fetaalipappi, menee sen kansan rajalle, joka on loukannut Roomaa. Hän kietoo pään ympäri villaisen sidenauhan, vetoa jumaliin ja esittää vaatimuksensa. Kun hän ylittää rajan, kohtaa ensimmäisen miehen, astuessa kaupungin portista ja saapuessaan torille, hän toistaa saman vaatimuksen. Ellei hänelle anneta 33 päivän kuluessa hyvitystä Roomalle, hän julistaa sodan. Tämän jälkeen sanansaattaja palaa Roomaan. Siellä korkein virkamies esittää asian senaatille. Kun senaatin hyväksyntä on saatu, sanansaattaja vie rautakärkisen keihään vähintään kolmen miehen ollessa läsnä ja heittää sen vihollisen rajan yli. Näin sota on alkanut.

Legioonan koostumus

Roomalaiseen jalkaväkeen kuului kaksi ryhmää, legioonasotilaat ja kevytaseiset sotilaat. Legionan miesluku oli Servius Tulluksen aikana 4 200 miestä, Mauriuksella 6 000 miestä ja Caesarin jälkeen 4 500 - 5 000 miestä, mutta usein veristen taistelujen jälkeen rintamalla oli vain 3 000 - 3 600 miestä.

Legioonan jaotus:

4 500 miestä = 1 legioona (*legio*) = 10 kohorttia = 30 manipelia = 60 kenturiaa;

450 miestä = 1 kohortti (*cohors*) = 3 manipelia = 6 kenturiaa;

150 miestä = 1 manipeli (*manipulus*) = 2 kenturiaa;

75 miestä = 1 kenturia (*centuria*)

Legioonan osastojen keskinäinen suuruussuhde pysyi samana miesluvun muuttuessa.

Ensimmäinen kohorteista oli arvossa ensimmäinen, toinen sen jälkeen jne. Ollessaan rintamalla 450-miehisen kohortin syvyys oli 10 miestä. Kohortin kolmella manipelillä oli vanhat eri aselajeihin perustuvat nimityksensä: *hastati*, *principes* ja *triarii*. Ne toimivat vierekkäin kohortissa taistelun aikana, jolloin *hastati* vasemmalla, *principes* keskellä ja *triarii* oikealla. Manipelien arvojärjestyksessä oli vain hallinnollinen eikä sotilaallinen merkitys.

Useimmiten sotajoukon kevytaseiset eivät olleet Rooman kansalaisia, vaan apujoukkoja, jotka oli hankittu eri tavoin Italian ulkopuolelta, osittain värväämällä. Ne olivat usein linkoajia ja jousimiehiä. Tietyn ajan apujoukossa olleille saatettiin jopa antaa Rooman kansallisuus. Apujoukkoihin kuuluivat myös liittokansojen ja ruhtinaiden toimittamat apulähetykset.

Kevytaseiset taistelivat kohortteihin järjestettyinä sivustajoukkoina varsinaisen rintaman ulkopuolella. Joitakin ryhmiä käytettiin myös vihollisen hätyyttämiseen ennen varsinaisen taistelun alkua. Jokien yli kulkiessaan ne olivat suojelusjoukkoja ja olivat apuna varsinkin vihollismaan rannikolle noustessa. Ahdingossa olevien raskasaseisten avuksi niitä lähetettiin myös. *Alarii*-nimiset apujoukot olivat roomalaistuneista provinssista lähetettyjä osastoja.

Alkuaikoina legioonaan kuului roomalaisia ratsumiehiä, mutta kansallisen ratsuväen lakkauttamisen jälkeen ratsuväki oli liittolaiskuninkaiden- ja heimojen lähettämiä apujoukkoja. Esimerkiksi Caesarilla Gallian sodassa ei ollut enää roomalaisia ratsuväenosastoja, vaan ne olivat pääosin germaaneja. Suurin ryhmä oli *ala*-niminen, johon kuului säännönmukaisesti 330 miestä päällikköineen, joka jakautui 33 miehen parviin, eskadrooniin (*turma*), ja nämä taas 11 miehen dekurioihin. Caesarilla oli 1000 ratsumiestä legioonaa kohden, kun niitä ennen oli 300.

Ratsuväellä oli samanlaisia tehtäviä kuin kevytaseisilla. Etupäässä niitä käytettiin ajamaan takaa vihollisia ja murskaamaan niitä maahan, tai vakoilu- sekä muonitustehtäviin. Vakaviin hyökkäyksiin lähetettiin ratsuväkeä vain milloin jalkaväki seurasi sen kintereillä, ja silloin niistä oli suurta hyötyä.

Käsityöläiset olivat alkuaan timpureina ja seppinä toimivia sotilaita, joita käytettiin suurempaa kykyä kysyviin ja tärkeimpiin rakennustehtäviin. Sellaisia tehtäviä olivat vallihaudan kaivaminen ja vallin luominen. Heidän päällikkönsä oli ylivarusmestari (*praefectus fabrum*). *Fabrit* olivat käsityöläistehtäviin perehtyneitä legioonasotilaita, joita tilapäisesti käytettiin käsityöläistaitoja vaativiin tehtäviin.

Praefectus fabrum piti huolta aseista, piirityskoneista, -laitteista ja -torneista, leirin, siltojen ja laivojen rakentamisesta. Hänen valvontansa alaisina olivat myös kuormarengit ja sotajoukon mukana seuraavat kauppiat.

Sotilaiden varustus

Legioonasotilailla oli villainen ihotakki (*tunica*), joka vyöllä (*cingulum*) kiinnitettiin tiukemmalle. Sen päälle vedettiin sotatakki (*sagum*), joka ulottui polviin saakka. Puolisaappaat (*caligae*) ulottuvat säären puoliväliin. Ne olivat vahvarakenteiset ja raskaanlaiset ja kiinnitettiin pohkeiden ympäri hihnoilla. Usein vaatteet olivat punaisia, ettei veri tahrisi niitä.

Raskasaseisilla oli suojelusaseina (*arma*) edestä avoin vaskivahvikkeinen nahkakypärä (*galea*) erityisine poskisuojineen ja punaisine tai mustine tönköineen, ratsuväellä oli täysivaskinen kypärä (*cassis*). Sotatakkaa peittävä haarniska (*lorica*) oli nahasta ja rintaraidoin varustettu. Vasemmassa kädessä pidettävä kilpi (*scutum*) oli neliskulmainen, lieriömäisesti kupera, 125 cm pitkä ja 68 cm leveä. Aikaisemmin oli pienennäinen pyörökilpi (*clipeus*) parhaiten varustettujen yleisin suoja-ase. *Scutum* valmistettiin puusta ja peitettiin naudannahalla tai rautalevyllä. Siihen oli merkitty kohorttimerkiksi seppelä tms. ja sisäpinnassa oli myöhemmin aikoina sekä sotilaan että hänen kohorttinsa ja kenturiansa nimi. Tässä 8-10 kg painoisessa aseessa oli keskellä kohouma (*umbo*), josta ammusten oli määrä kilpistä, ja se verhoitiin marssin ajaksi erityisellä päällyställä samoin kuin kypäräkin. Käytettiin myös erillisiä säärisuojuksia (*ocreae*), jotka olivat hienointa

pronssia, ja niitä pidettiin tavallisesti vain oikeassa jalassa, joka taisteluasennossa nostettiin etummaisiksi.

Hyökkäysaseiden yleisnimitys oli *tela*, jousimiesten nuolet ja linkoajien kivet mukaan lukien. Päälajit olivat heittokeihäät ja miekat. Heittokeihäitä oli tavallisesti kaksi mieheen. Keveämpi *verutum* sinkautettiin ensimmäiseksi ja toinen oli paksumpi ja raskaampi *pilium*-keihäs, jota saatettiin käyttää armeijassa ainoana keihäänä. Jo sadan askelen päässä vihollisista eturivistön miehet kohottivat heittoaseensa ja sinkosivat ensimmäiset kymmenen askeleen päästä. *Piliumin* varsi oli noin 140 cm pitkä ja terä, joka oli yhtä pitkä, kiinnitettiin upottamalla tai tuppimaisesti ympäröimällä siten, että keihään pituudeksi tuli noin kaksi metriä. *Pilium* painoi 5 ½ kg ja lensi noin 35 metriä. Mauriuksen ajoista asti käytettiin toisinaan keihästä, jonka hakasella varustettu terä oli vain toiselta puolelta naulalla kiinnitetty puukeihään varteen (*hamatum pilum*). Sitä oli vaikea vetää ulos haavasta, koska se päämääräänsä osuttuaan taipui hiukan. Saatettiin myös terästä keihään kärki, jolloin muu rautaosa oli heikompaa taipuen varren mukana heiton jälkeen.

Korkealta paikalta heitettynä keihäs oli vaarallinen ase. Roomalaiset käyttivät usein kukkula-asemaa (*locus superiorin*) vihollisen ollessa vastassa alempana. Ensimmäinen keihäiden yhteislaukaus saattoi jo ratkaista taistelun. Kun oli jouduttu lähelle vihollista, heitettiin keihäät menemään ja tempaistiin kaksiteräinen, kyynärän pituinen espanjalainen miekka (*gladius*) oikealla kyljellä olevasta huotrasta (*vagina*), joka riippui vasemman olkapään yli kulkevassa olkavyössä (*balteus*). Miekkaa käytettiin etupäässä pistinaseena. Legioonalaisilla oli myös *pugio*-niminen tikari.

Kevytaseisilla apujoukoilla (*auxiliares*) varusteina oli pienenlainen soikionmuotoinen kilpi (*parma*), keveä nahkainen kypärä (*galea*) tai vain turkislakki (*pilleus*), miekka (*gladius*) sekä noin seitsemän heittokeihästä (*iaculum, missile, pilium*), joiden pituus oli noin 120 cm. Niiden ohuet kärjet taipuivat helposti, joten vihollinen ei voinut enää käyttää niitä. Linkoajilla (*funditor*) oli villahihnaisissa lingoissaan (*funda*) piikiviä tai kärjellä varustettuja lyijykuulia.

Jousimiehet (*sagittarius*) ampuivat nuolia (*sagitta*), joiden varsi oli kevyttä puuta tai ruokoa ja rautakärki usein väkäsillä varustettu. Neljänneskilon painoisia nuolia oli jousimiehillä 1½ kg painoisessa viinessä 12-24 kappaletta. Jousi oli 220 cm pitkä ja painoi 1½ kg. Kilven sijasta, joka heille ei sopinut, heillä oli suoja-aseena käsivarsisuojat (*manicae*).

Apujoukkojen aseistus oli kirjavaa, koska liittolaisheimot ja -kuninkaat varustivat niitä. Yleisimmin niillä oli pitkät nirkottomat miekat ja isot kilvet, jotka olivat ruumiiseen verrattuna erittäin kapeat. Keihäät olivat joko suorakärkisiä tai väkäsillä varustettuja. Ratsuväellä ei aikoinaan ollut suoja-aseita, jotta miehet pääsisivät hevosen selästä ja sinne takaisin helpommin. Satulat, kypärät ja apuneuvot tulivat käyttöön jokseenkin myöhään. Tehokkaimmat ratsuväen hyökkäysaseet olivat pitkät, vahvat, molemmista päistä terävät pistokeihäät ja pitkänpuoleiset ratsastajille parhaiden sopivat miekat.

Marssivarustus

Marssin aikana oli sotilailla aseittensa lisäksi vielä matkataakkaa (*sarcina*), kaikkiaan suunnilleen 30 kg, mm. vallitukseen tarvittavia työkaluja, kuten saha, lapio, kirves, vasu, vaalipaaluja, jos niitä ei ehditty hakea läheisistä metsistä. Vielä oli keitto- ja ruoka-astioita (*vasa*) sekä muonasäkki, joita kannettiin oikealla olalla lepäävän tangon päässä lautaan kiinnitettynä. Tuollaista Mauriuksen keksimää laitetta kutsuttiin leikkisellä sotilaskielellä Mariuksen muuliksi (*mulus Marianus*). Taisteluun lähtiessään jätettyään kantamuksensa ja aseistauduttuaan sotilas tuli taisteluun valmiiksi (*expeditus*), siihen asti hän oli epävalmis eli taakanalainen (*impeditus*).

Muonitus

Sotilaiden muonana olivat pääasiallisesti jauhamattomat vehnäjyvät, joita jaettiin kahdesti kuukaudessa. Annos oli kaksi *modius*-mittaa, painoltaan noin 12-15 kg (yksi *modius* on 8,75 litraa). Liittolaisjoukkojen jalkamiehen osuus oli yhtä suuri. Kunnostautumisesta saattoi saada palkkioksi kaksinkertaisen annoksen. Rangaistuksen ansainneille annettiin ohrajyviä vehnän sijasta, mutta joskus oli paremman puutteessa koko miehistön tyydyttävä niihin. Käsimylyssään (*molae manuales*) jauhamistaan jyvistä sotilaat valmistivat joko leipää tai hyvin yleisesti leivän vastineeksi puuroa (*puls*). Sotajoukon lähettyvillä olevat kaupustelijat antoivat vaihtokaupassa leipää jauhoista. Ratsumiehen jyväännos oli 6 modiusta eli 52,5 litraa vehnää ja lisäksi 21 modiusta eli 183,75 litraa ohraa, jota yleisemmin käytettiin hevosten ruoaksi. Ruoka-annoksen suuruuden selittää myös se, että ratsumiehen oli pidettävä huolta yhdestä tai kahdesta kuormarengistä (*calo*). Liittolaisten varustamat ratsumiehet saivat ainoastaan 3,9 litraa mieheen.

Yleensä annokset näyttivät pieniltä. Jalkamies sai päiväksi keskimäärin 1,25 litraa, mutta annoksen suuruus nousi ankan marssin jälkeen, ja liha-annoksiakin jaettiin, joskin niiden suuruutta ei tiedetä, mutta saattoivat olla suuria, jos oli voitettu hyvä karjasaalis. Vihantarehua varmaan hankittiin hevosille ohran kulutuksen pienentämiseksi, koska sitä oli vaikeaa kuljettaa. Viljavainioita raastettiin ja loput tallottiin piloille, jotta vihollinen ei niistä hyötyisi.

Jotta muonaa olisi saatavilla taisteluissa, rakennettiin aittoja, ja niihin kuljetettiin muonaa suurella joukolla vankkureita ja laivoja viikkoja, jopa kuukausiakin ennen sotaan lähtöä. Tavallisimmin ensimmäinen varasto oli emämaan rajan lähetyvillä ja sitten niitä rakennettiin lisää vihollismaahan tunkeuduttua. Kukistuneet valtiot tarjosivat myös usein vilja-apua. Viljan kokoamista jouduttamaan ja valvomaan lähetettiin myös prefektejä tai sotatribuuneja.

Muonitus oli roomalaisten suurin etu vihollisiinsa verrattuna, joilla ei useinkaan ollut riittävästi viljaa monipäiselleen armeijalleen. Paras tapa valloittaa vihollisen kaupunki oli pakottaa se antautumaan piirityksellä, jolloin niiltä loppui nopeasti vilja ja vesi.

Lopuksi laskelma yhden 4 500 miehen legioonan viljakuluista vuodessa ilman ratsu- ja apuväkeä. Vuodessa meni lähes miljoona litraa viljaa, joka on 108 000 modiusta, painoltaan välillä 1 300 000 - 1 600 000 kilogrammaa. Tähän ei ole laskettu mukaan ylimääräisiä vilja-annoksia, joita usein annettiin uuvuttavien marssien jälkeen tai palkkiona. Tämän verran viljaa tarvittiin vähintään 4 500 sotilasta varten. Siinä oli muonajoukoilla kuljettamista.

Armeijan arvoasteikko

Päällystöä oli kahta tarkoin erotettua luokkaa. Korkeinta luokkaa olivat ylipäällikkö eli imperaattori, joka yleensä oli konsulin tai preetorin arvoinen, kvestorit, legaatit, sotatribuunit ja prefektit. Toista luokkaa olivat sadanpäälliköt (*centurio*) ja principales, jotka toimivat erilaisissa tehtävissä, joista tärkeimmät olivat lipunkantajat, alisadanpäälliköt (*optio*) ja vartiopalveluksen tarkastajat (*tesserarius*). Tavallisen sotamiehen arvonylennys päättyi korkeimman sadanpäällikön (*primipilus*) asemaan.

Ylipäälliköllä oli rajaton valta määrätä kaikkien alaistensa elämästä ja kuolemasta (*ius vitae necisque*). Ylipäällikkö saattoi omin päin päättää kutsunnoista, legioonien luvusta ja

rauhansopimuksista, joihin oikeastaan vain senaatilla on valtuudet. Ylipäälliköllä oli pukunaan asevarustuksen päällä helakanpunainen ja kultaompeleinen päällikönvaippa (*paludamentum*). Muut hänen vaatetuksessaan ilmenevät arvomerkit (*insignia imperatoria*) olivat ihotakki (*tunica*), jossa oli leveät purppurajuovat, ja purppurapäärmeinen päällysvaippa (*toga*). Hänen valtansa ulkonaiset merkit olivat vielä virkaistuin (*sella curulis*) ja tavanmukaiset käskyläiset eli liktorit vitsakimppuineen ym. palvelusmiehet (*apparitores*). Muut sotajoukon korkeimmat upseerit kuuluivat hänen esikuntaansa.

Kvestori (*quaestor*) hoiti hallintotoimia, piti huolta raha-asioista, palkanmaksusta, muonituksesta ja asevarustuksen hankkimisesta. Tarpeen vaatiessa häntä käytettiin suurten joukko-osastojen päällikkönä. Hänet kansa valitsi maakuntaa hoitavien entisten konsulien tai preetorien avuksi senaattorisäädystä ja hänen ja hänen esimiehensä välillä oli erityinen pieteettisuhde, joka kesti vielä virkavuoden ylikin.

Legaatit (*legatus*) olivat ylipäällikön lähimmät miehet. Tavallisesti senaatti nimitti legaatteiksi ne kaksi, jotka ylipäällikkö oli senaatille ehdottanut, mutta useampiakin tarpeen vaatiessa. Näiden luottamusmiesten täydellinen nimi oli *legatus pro praetore*, heillä kun oli preetorin arvo ja valtuudet. Legaatteiksi sanottiin myös lähettiläitä, jotka usein esiintyivät rauhanneuvottelujen toimittajina. Tavallisesti legaatit olivat suurten joukko-osastojen, yhden tai useamman legioonan, päälliköitä, mutta heille uskottiin myös varsin itsenäisiäkin tehtäviä.

Sotatribuunit (*tribunus militum*) olivat sotajoukon varsinaisia yliupseereita, joita oli kuusi joka legioonassa. Heidät valitsi tavallisesti kansankokous, mutta myös ylipäällikkö. Legioonan sotatribuuneista oli kaksi kerrallaan joka toinen päivä toimessa kahden kuukauden aikana, joten kullakin oli kaksi kahden kuukauden toimikautta vuodessa.

Esikuntaan (*cohors praetoria*) kuului paitsi sotatribuunin virkoihin harjoittelevia, myös ylipäällikön kutsumia valiosotilaita (*evocati*). Ylhäissyntyisiä vapaaehtoisia nuorukaisia (*contubernalis, comes*) harvoin asetettiin joukko-osastojen päälliköiksi, mutta sen sijaan hallinnollisiin tehtäviin, luetteloiden hoitajiksi, leirin kurissapidon ja vartiopalveluksien valvojiksi, tunnussanojen jakajiksi ja muonitustehtävien hoitajiksi. Heidän virkamerkkeinään olivat kultainen sormus, tikarintapainen miekka ja asetakissa purppurainen juova.

Prefektit (*praefectus*) olivat kevytaseisten apujoukkojen päälliköitä ja vain osittain roomalaisia: jos olivat roomalaisia, silloin jalosukuisten joukosta väliaikaisesti valittuja. Liittolaisjoukot saivat yleensä pitää omat päällikkönsä (*praefectus cohortium auxiliarium*). Prefekteillä oli sotatribuunin arvo.

Ratsuväen korkeampi päällikkyys oli prefekteillä (*praefectus equitum*), ja koti- ja ulkomaiset päälliköt vaihtelivat niissäkin. Ylin johto oli roomalaisella legaatilla. Dekurian johtaja oli dekurio (*decurio*). Niitä oli kaikkiaan 30, turmassa 3, josta ensimmäinen toimi koko turman päällikkönä. Dekurioita alempana olivat optiot, nämä olivat aliupseereita ja vastasivat jalkaväen sadanpäälliköitä.

Sadanpäälliköitä (*centurio*) oli joka kohortissa kuusi ylemmää (*centurio prior*) ja kuusi alemmää (*centurio posterior, subcenturio, optio*). Alempien sadanpäällikköiden paikka oli kenturian vasemmalla sivulla. Alempi sadanpäällikkö astui ylemmän sijaan kenturian oikealle sivulle, tämän ollessa toimestaan estetty, kenturian molempien rivistöjen johtajaksi (*ordinum ductor*), oltuaan vain selkäpuolen päällikkö (*tergi ductor*). Sadanpäällikön aseisiin ylipäällikkö korotti ansiollisiksi katsomiaan sotamiehiä, ottaen huomioon sekä yksilöllisen kunnostautumisen että palvelusajan. Sadanpäälliköt valitsivat itselleen optiot. Arvoaste vaihteli sen mukaan, mihin manipeliin he kuuluivat, kun trianius-manipeli oli arvokkain, sitten princeps-manipeli ja kolmannella sijalla oli hastatus-manipeli.

Korkeimmat legioonan 60 esikenturiosta olivat ne kymmenen, jotka kohortissaan olivat ensimmäisellä sijalla, kunkin triarius-manipelin ylemmät kenturiot. He toimivat samalla kohortin päällikköinä. Kohorttiasenteeseen siirtyminen muutti kenturioiden arvojärjestystä siihen suuntaan, että I kohortin 6 kenturiota olivat ylimmät, X kohortin taas alimmat legioonassa. Ylin kaikista oli joka tapauksessa I kohortin päällikkö (*primipilus, centurio primi pili*). Häntä sanottiin myös ensimmäiseksi sadanpäällikköksi (*primus centurio*). Hänellä oli vielä tehtävänä erikoisesti pitää silmällä legioonan kotkaa ja etuoikeus ottaa aina osaa sotaneuvotteluun, joihin usein kutsuttiin ensi asteen kenturiot.

Virkamerkkeinä kenturioilla oli hopeanauhoja kypärän töyhdöissään sekä viiniköynnöksinen sauva, jolla he kurittivat niskoittelevia sotilaita. Heillä oli oikeus myös myöntää lyhytaikaisia lomia. Yleensä he eivät olleet suosittuja, ja monesti kapinallisuuksien puhjetessa viha kohdistui enimmäkseen heihin. Heidän ylenemisensä oli kiertokulkua eri kohorttien kautta, palkan

ja arvon noustessa samalla. Armeijan hajaantuessa ei sadanpäällikön arvo taannut hänelle samaa arvoa uudessa armeijassa, koska sotapäällikkö päätti upseereista.

Sotatunnukset

Sotamerkkejä (*signum*) oli monenlaisia. Mariuksen käyttöön saattama legioonan kotka (*aquila*) oli kyyhkysen kokoinen, vaskesta tai hopeasta, usein jopa kullasta valmistettu, ja se kiinnitettiin siivet levällään tangon päähän. Sen kantajaksi (*aquilifer*) valittiin joku urhoollinen legioonasotilas, joka pelkoa herättääkseen piti kypäränsä ja selkensä peitteenä leijonan- tai karhuntaajaa. Tangon päässä oli vielä neliskulmainen kankaanpalanen, johon oli merkitty legioonan järjestysluku ja lisä- tai kunnianimi, esim. *Rapax* = raateleva. Leirissä säilytettiin kotkaa erikoisessa pienessä pyhäkössä.

Manipelin merkkiä sanottiin yksinkertaisesti signumiksi. Tangon päähän oli kiinnitetty metallisia kilpiä ja ylimmäksi tavallisesti pystyssä oleva käsi, susi ym. Usein ensimmäisen manipelin merkki oli koko kohortin, jolla ei ollut erikoispäällikköäkään. Kentuuriolla ei ollut erillisiä sotamerkkejä. Muilla sotajoukoilla, vakinaisilla ratsuväen ja apujoukkojen osastoilla sekä tilapäisillä ryhmillä oli sotamerkinä kirjavasta kankaasta valmistettu neliskulmainen vaate (*vexillum*), pieneen, tangon päähän liitettyyn poikkirimaan kiinnitettynä. Ylipäällikön teltan harjalle kohotettiin punainen *vexillum*, milloin oli määrä lähteä taisteluun. Signumia kannettiin marssin aikana manipelin edessä, taistelun kestäessä se siirrettiin taemmaksi. Sotamerkin, varsinkin kotkan, menettämistä pidettiin häpeällisenä koko syylliselle joukko-osastolle, mutta varsinkin lipunkantajalle, joka rangaistukseksi saattoi menettää henkensä.

Äänimerkin puhaltamista varten oli useanlaisten torvien soittajia. Sotatorvien eli trumpettien (*tuba*) soittajat (*tubicen*) ja metsätorvien (*bucina*) soittajat (*bucinator*) olivat tärkeimmät. Trumpettia käytettiin annettaessa merkkiä asentoon järjestäytymiselle, hyökkäykselle ja peräytymiselle, kun taas metsätorvea käytettiin vartionvaihoissa merkinä. Sarvitorvella (*cornu*) puhallettiin myös hyökkäyksessä tubien ohella mm. *classicum*-soitto, jolla ylipäällikkö kutsui sotajoukon koolle puhuakseen sille tai julistaakseen kuolemantuomion. Kimakkaäänisellä käyrällä *aes aduncum*-torvella annettiin ratsuväelle merkkejä.

Rangaistukset

Rangaistuksia oli parikymmentä eri lajia, joista tärkeimmät seuraavassa. *Exauctoratio ignominiosa*, jolloin sotilas aseista riisuttuna karkotettiin armeijasta, ja tästä seurasi luonnollisesti hirveä häpeä. *Decimatio*, jolloin joka kymmenes kapinallinen arvalla valittuna mestattiin. *Fustuarium*, mukiloiminen toverien sauvoilla ja kivillä usein kuoliaaksi saakka, mikä suoritettiin esimerkiksi väärästä valasta ja varkaudesta. *Ohra-annoksille joutuminen* oli yleisin rangaistus niskuroinnista ja tottelemattomuudesta. Näiden lisäksi oli moninaisten etujen riistämistä tai puutosten kärsimistä, esimerkkeinä arvonalennukset, suoritetun palvelusajan huomiotta jättäminen, kuormien kantaminen, ratsumiehille taistelemisen jalkaisin, varkailta käden katkaiseminen sekä karkureiden ristiinnaulitseminen. Joten kuri armeijassa oli aika kova, ja se olikin yksi armeijan vahvuuksista, piti totella päälliköitä.

Palkinnot

Palkintoja oli pääasiassa kolmea lajia: *commoda* eli saalista, palkkoja, taloja ja arvonylennyksiä, *praemia* eli rahapalkintoja ja Rooman kansallisoikeuksien antaminen, johon imperaattori ja itsenäistä päällikyyttä hoitava legaatti oli oikeutettu, *dona* eli kunniamerkkejä, jalokivikoristeellisia medaljonkeja (*phalerae*), aseita, kaulaketjuja, hopeisia ja kultaisia pikkukeihäitä, sepeleitä, jotka olivat erittäin kunniakkaita.

Triumfissa eli voittokulkueessa oli juhlivalla vihreä, myöhemmin kultainen laakeriseppelä sekä erillinen loistopuku, ja hän matkasi nelivaljakon vetämissä juhlavaunuissa liktorien saattamana. Hänen vaunussa oli mukana orja, joka koko ajan kuiskasi kenraalin korvaan: ”Muista, olet vain kuolevainen.” Triumfi oli jumalien kiitokseksi ja sotapäällikön kunniaksi toimeenpantu juhla, joka tuli senaatin päätöksestä sen sotapäällikön osaksi, joka oikeudenmukaisesti julistetussa ja ulkonaista vihollista vastaan käydyssä taistelussa oli itsenäisenä johtajana saavuttanut valtiolle suuria etuja ja voittoja. Vähemmän loistavien urotekojen palkinnoksi sotapäällikkö sai *ovatio*-kunnianosoituksen, jolloin hän myrttiseppelillä koristettuna asteli tai ratsasti Capitoliumille uhraamaan lampaan.

Ruohoista solmitun sepeleen (*corona graminea*) sotamiehet ojensivat sille ylemmälle päällikölle, joka oli pelastanut piirityksessä olleen sotajoukon. Tammenlehväisen kansalaissepeleen (*corona civica*), johon liittyi myös etuja, sai se, joka oli pelastanut Rooman

kansalaisen hengen. Ensimmäisenä vihollismuurille kiivennyt sai kultaisen muuriseppeleen. Laivaseppeleen sai vihollislaivaan ensimmäisenä hypännyt. Koska Roomassa arvostettiin urotekoja, palkintoja jaettiin ylen runsaasti, jotta muut tekisivät samoin.

Rooman laivasto

Navigare necesse est, vivere non est necesse. "Merenkulku on välttämätöntä, eläminen ei ole."

-Pompeius

Rooman laivasto perustettiin eräiden tietojen mukaan vuonna 311 eaa., jolloin nimitettiin kaksi viranomaista laiva-asiain johtoon (*duumviri navales*). Huomattava merivoimien kehitys alkoi vasta puunilaissotien aikana (vuosina 265-146 eaa.).

Laivaston (*classis*) päälajeina olivat varsinaiset sotalaivat ja kuormalaivat. Niitä siirreltiin pääasiallisesti airoilla (*remus*) soutaen, mutta ne olivat myös purjeilla (*velum*) varustettuja. Jokaisessa laivassa oli yksi masto (*malus*) ja raakapuu (*antenna*), johon purje oli kiinnitetty. Peräpäässä (*puppis*) perämies (*gubernator*) hoiti kahta peräsimenä olevaa jykevää airoa, joissa oli tapin muotoinen kahva. Keulassa (*prora*) istui tähyistäjä päivystämässä.

Useimmat sotalaivat olivat pitkäköjä, noin 48 metriä pitkiä ja 5-6 metrin levyisiä sekä suunnilleen yhtä korkeita ja enimmältä osaltaan kolmisoutuja (*triremis*), joissa istuinpenkit olivat kolmessa päällimmäisessä rivissä, joten ylemmät aivot, jotka olivat pitempiä, osuivat eri kohdalle ja pitemmäksi aikaa veteen kuin alempien rivien omat. Sotalaivaan mahtui 120 sotilasta ja 300 soutajaa. Laivan nopeus purjein oli parhaimmillaan 14 solmua, ja airoin iskunopeudella 10 solmua. Tämä oli vähittäisnopeus, jotta vihollisen laivan kylkeen saataisiin tehtyä puskurilla reikä. Kuormalaivat (*navis oneraria* eli *vectoria*) olivat suhteellisesti leveämpiä ja pituudeltaan jonkin verran lyhyempiä kuin varsinaiset sotalaivat. Niiden kantavuus oli suurempi kuin sotalaivojen, ja niillä kuljetettiin pääosin miehistöä, juhtia ja muonavaroja. Kuormalaivat käyttivät useimmiten purjeita. Oli myös kaksi-, neli- ja viisisoutuja (*biremis*, *quadriremis*, *quinqüeremis*). Laivoja siirrettiin "kehottajan" (*hortator*) hoitaman rummun, joskus myös huilunsoiton tahdin mukaan.

Sotalaivan etuosasta pisti esiin vesilinjan kohdalta laivan nokka, puskur (*rostrum*), joka oli rakennettu yhdestä tai useammasta päällekkäisestä rautapäisestä parrusta. Sillä pyrittiin murtamaan

aukkoja vihollislaivan kylkeen. Useimmilla sotalaivoilla oli vain etu- ja takakansi. Laivan ankkuri oli yksi- tai kaksikärkinen. Laivalippu (*vexillum*) oli peräpään sijoitettuun koristukseen kiinnitetty. Laivoille annettiin usein nimiä, ja peräpään koristelu vastasi nimeä. Päällikönlaivalla (*navis praetoria*) oli purppuranpunainen lippu ja öiseen aikaan loistotuli tai kolme lyhtyä.

Puskurien lisäksi sotalaivojen varustukseen kuuluivat ampumakoneet (*tormentum*) ja erilaiset valtaushaajat, joilla vihollislaivaa koettiin hajottaa, kuten iskukoukut (*harpago*), rautakourat ja iskuhaat. Purjeiden ja raakapuiden repimiseen käytettiin erikoisia sirppejä (*falx*). Huomattava laite oli myös valtaussilta (*corvus*), joka oli kiinnitetty laivan etuosassa olevaan mastoon. Sillä yritettiin rantautua vihollislaivaan, jolloin käytiin taistelua mies miestä vastaan, ja siinä roomalaiset olivat taitavia. Laivan miehistöön kuului tavallisesti kaksi manipelia. Pääasialliset tuhokeinot taistelussa olivat vihollislaivojen airojen katkaiseminen, laivan puhkaiseminen ja upottaminen puskureilla tai valtaushaoilla anastaminen.

Laivamiehet (*classarius*) otettiin tavallisesti liittolaisista. Soutajina oli yleensä orjia, joita kolmisoutua kohden oli noin 200. Laivan kapteeni oli *magisternavis*. Soutajina saatettiin myös käyttää legioonalaisia, mutta hyvin harvoin. Päällikköinä oli sotatribuuneja ja sadanpäälliköitä. Amiraalina oli tavallisesti legaatti (*praefectus classis*).

Roomalaisten sodankäynti

Taistelumuodostelmat

Legioona käytti useimmiten taisteluissa kolmijakorintamaa. Legioonan kymmenen kohorttia oli järjestetty siten, että ensimmäisessä rivistössä (*acies*) oli neljä kohorttia, toisessa kolme edellisten välipaikkojen kohdalla, joiden suuruus oli kohortin eturivin mittainen. Toinen rivistö riensi taistelun alkaessa ensimmäisen rivistön välipaikkoihin, käydäkseen hyökkäykseen yhtenä rintamana sen kanssa. Kolmas rivistö, joka oli varaväkeä, seiso i taistelun alkaessa kahden ensimmäisen rivistön keskinäistä välimatkaa hiukan taaempana, jotta se helpommin voisi muuttaa asentoaan ja rientää apua viemään minne tarvittiin. Taistelun aloittivat tavallisesti kevytaseiset, linkoajat ja jousimiehet. Eri legioonien välillä oli myös pieni matka. Sivustajoukot (*alae*) olivat taas jonkun verran kauempana varsinaisesta rintamasta.

Taisteluun ryhdyttiin tavallisesti siten, että päällikön teltan harjalla liehuvaa lippua heilautettiin ja tuubaa puhaltamalla annettiin merkki mennä vihollista vastaan (*progressus*) ja merkit kannettiin esiin. Sitten riennettiin juoksuaskelin, kunnes oli saavuttu tarpeeksi lähelle vihollista, jolloin puhallettiin sarvitorvilla ja trumpeteilla merkki, kohotettiin sotahuuto (*clamor*) ja sinkautettiin keihäitä. Jos keihäät eivät tehonneet, otettiin miekat esiin. Yhden taistelurivistön muodostaminen oli etenkin silloin tavallista, kun ei ollut riittävästi kohortteja useampiin, mutta myös rivistöjen murren ollessa uhkaamassa ja leirin vallituksia puolustettaessa.

Kiila (*cuneus*) oli tiheään suljettu rivistö, joka murtautuen vihollisen keskelle pyrki levittäytymällä hajottamaan sen. Kiilaa vastaan asetuttiin onton kiilan muotoon.

Kerä (*orbis*) oli muodoltaan säännöllinen nelikulmio, joka muodostettiin torjumaan joka suunnalta tulevaa hyökkäystä, joka uhkasi vihollisen käydessä ylivoimaisena jonkun jalkaväenosaston kimppuun. Koko sotajoukon asettuessa keräksi olivat manipelit nähtävästi ympyrässä (*globus*) ja kohortit umpinaisena nelikulmiona, jolloin esim. legioonan I, II ja III kohortit muodostivat rintaman, VIII, IX ja X takajoukon ja V, VI sekä IV ja VII sivustat. Eri kohortit tekivät vuoron perään hyökkäyksiä kerästä.

Vinoon taistelurintamaan turvauduttiin silloin, kun toisen sivustan oli puolustettava ja toisen hyökättävä. Useimmiten silloin, kun legioona joutui vihollisten piirittämäksi.

Marssijärjestys

Vihollismaan läpi marssittaessa lähetettiin seutua tutkimaan joko yksittäisiä vakoojia (*speculator*) tai erisuuruisia tiedustelu- ja muonanhuoltajajoukkueita, ratsastavia patrulleja, ja kun piti valita leiripaikka, saivat he seurakseen muutamia sotatribuunin johtamia sadanpäälliköitä.

Varsinainen armeija marssi kolmena osastona muodostaen marssirivistön: etujoukon (*agmen primum*), pääjoukon (*agmen legionum, agmen, exercitus*) ja jälkijoukon (*agmen novissimum*).

Etujoukkona oli tavallisesti ratsuväkeä ja kevytaseisia, ja sen tehtävänä oli hyökkäävän vihollisen pidättelemineen, kunnes pääjoukko ennätti asettua taistelurintamaan, pakenevan vihollisen ahdisteleminen, tiedustelutehtäviä, karkurien ja vankien kiinni ottaminen ja rahvaanmiehien sieppaaminen pelloilta kuulusteltaviksi. Etujoukko oli myös liittolaisjoukkojen oikea sivusta.

Pääjoukko marssi joko yhtenä rivistönä, kolonnana, siten, että kutakin kenturioittain marssivaa legioonaa seurasi sen kuormasto, tai yhtenä osastona, jolloin kaikki kuormaosastot seurasivat pääjoukon takana. Kolonniana marssittiin silloin, kun oltiin turvassa vihollisten hyökkäyksiltä, ja yhtenä osastona kun viholliset saattoivat hyökätä. Rivistöt jaettiin kahtia tien ollessa liian kapea. Aivan taisteluvalmiina joukko oli vasta silloin, kun sotilaat olivat joutuneet hyökkäyksen kohteeksi ja koonneet marssitaakkansa yhteen kasaan ja laittaneet aseensa valmiiksi, jolloin legioona oli aseistettu (*legio armata*).

Takajoukkoina oli liittolaisten vasen sivusta. Sen tehtävä oli suojella koko sotajoukon selkäpuolta, lähinnä kuormastoa.

Taistelujärjestyksessä marssittiin silloin, kun oli pelättävä vihollisen hyökkäystä tai oli itse tehtävä nopea hyökkäys. Siinä tapauksessa kuljettiin niin monena kolonnana kuin oli taistelurivistöjä, kunkin kohortin rivistöt joko peräkkäin tai vierekkäin, jolloin varsinaiseen taistelurintamaan asettumisesta puuttui vain joukkojen paikalle asettuminen. Päivämarssin

normaalipituus pituus oli noin 30 km 6-7 tunnissa. Joudutettu marssi kesti 8-9 tuntia päivittäin ja pikamarssi vielä kauemmin.

Leirit

Sotajoukko asettui marssipäivän jälkeen vallin ja vallihaudan suojaamaan leiriin poikkeuksetta joka yöksi. Pitempiaikaista leiriä sanottiin pysyväksi (*stativa*), ja se oli joko kesäleiri (*castra aestiva*) tai lujempirakenteinen talvileiri (*castra hiberna*), jossa oli asuntoina puiset, olkikattoiset majat. Sotajoukko ei asettunut yleensä kyliin tai kaupunkeihin talvellakaan. Talvileiri oli tavallista leiriä laajempi ja paremmin varustettu, se sisälsi mm. säännöllisesti ruoka-aittoja, hevostalleja, sairashuoneita ynnä muuta.

Leirin eri osien sijoittamisessa noudatettiin turvallisuuden ja paikan helpon löytämisen periaatetta. Pohjakaava vaihteli eri aikoina. Erikoinen valintajoukko mittasi leirin auguuripappien johdolla joka ilta. Leirin varustaminen oli marssista saapuvien tehtävänä. Leirin paikaksi valittiin usein rinnemaa, usein veden lähetyvillä, ja selkäpuoli korkeammassa paikassa. Vältettiin myös lähistöllä vuoria, ettei vihollinen saisi siitä etua. Leiri oli, jos maa oli sopiva, neliön muotoinen. Pinta-alaa laskettiin yhdelle legioonalle 20 hehtaaria. Leiri jakautui etuleiriin, keskileiriin eli päämajan sivustoihin ja takaleiriin sekä suorakulmaisesti toisiaan leikkaavien katujen avulla pienempiin nelikulmioihin, jossa sotamiesten eri osastoilla ja päällystön eri lajeilla oli kullakin määrättyt paikat.

Leirin etusivuksi nimitettiin vihollista kohti olevaa. Vastapäistä sivua sanottiin seläksi. Etusivun keskustasta kulki pääportista noin 15 m leveä katu päämajalle (*praetorium*), joka oli keskustorilla. Siellä oli myös puhujalava, josta ylipäällikkö tarpeen tullen puhui kokoontuneelle sotaväelle. Takaportti oli selkä sivun keskellä. Noin 30 metriä leveä valtakatu, *via principalis*, leikkasi kyljet kulkien torin läpi. Se sekä 15 m leveä *via quintana*, joka kulki samansuuntaisesti *via principalis* kanssa, leikkasivat leirin kolmeen osaan, etu- keski- ja takaleiriin. Apujoukot olivat usein etuleirissä legioonalaisten ympäröiminä. Valiojoukot ja esikunta olivat yleensä *via quintana* lähempänä, päällikön kahden legioonan välissä. Kvestorin virasto oli lähinnä takaporttia. Leiriä ympäröi jopa 60 m leveä valtakatu, joka erotti sotajoukkojen olinpaikat koko leirin sisäänsä sulkevasta vallista. Vallikadulla oli sotamiehillä varsin paljon tilaa liikuskella hyökkäys- ja puolustuspuuhissa, ja siinä oli myös kuormastolla paikkansa.

Leirityön tehtyään joukot sijoittuivat nahkasiin teltoihinsa, määrättyihin 10-miehiin ryhmiin, toverustoihin (*contubernaliūm*), jollaisen päällikkö oli *decanus*. Kullakin sadanpäälliköllä oli oma telttansa. Leirivarusteiden käydessä täydellisemmiksi alettiin pitää myös parempaa huolta sairaista sotilaista ja eläimistä, joita varten oli erityisiä sairashuoneita. Usein roomalaisten vakituksista leiripaikoista syntyi kaupunkeja, esim. Regensburg, latinaksi *Regina Castra*.

Leiritehtäviä olivat kivi- ja maavallin luominen (*agger*), paaluseinuksen (*vallum*) rakentaminen ja vartiopalvelus. Vartiostoja (*statio*) oli sekä porttien luona että päällystön teltojen ääressä kunniavartiostona. Teltojen ja leirirakennusten edessä oli myös vartiosotilaita. Kun leiri oli varustettu kuntoon, lähetettiin ratsuväkeä ulos vihantarehua hankkimaan. Porttien edustalle asetettiin vaaran suuruuden mukaan vartiostoja, legioonaa kohti tavallisesti yksi kohortti jalkaväkeä ja yksi turma ratsuväkeä sekä kymmenkunta kevytaseista. Yövartioita oli neljä. Kullekin vartiokohortin neljännekselle tuli neljäsosa auringon laskun ja nousun välisestä ajasta, ja vartiovuoron pituus riippui vuodenajasta. Vesikellolla mitattiin aikaa. Vartiovaihtoon annettiin sarvitorven äänellä merkki.

Tribuunit ja ritarit toimivat vartiostojen päivystäjinä. Tunnuslauseet ylipäällikkö jakoi tribuuneille ja dekurioille, kirjoitettuna pienille tauluille. Taulu kiersi todistajain ollessa paikalla yltympäri ja palasi vielä ennen yön tuloa sadanpäällikköiden allekirjoituksin varustettuna alkuperäiselle lähettäjälle, tribuunille. Leiristä lähdettiin tavallisesti liikkeelle auringon noustessa, mutta yllätystä varten saatettiin lähteä kolmannen yövartion vaihdoksen aikana. Tuuban ensimmäisestä merkistä teltat purettiin, toisesta ne ja muut tavarat kuormitettiin ja kolmannesta merkistä lähdettiin asianmukaisessa järjestyksessä liikkeelle.

Pienemmät linnoitetut varustukset oli linnakkeita (*castellum*) ja tavallisesti neliskulmaisia umpilinnakkeita, joko erillään toisistaan siellä täällä sopivissa paikoissa tai yhtenäisenä vallitusketjuna. Linnakkeet oli kauttaaltaan suojattu muurilla ja vallihaudalla, ja niissä pienellä joukolla pystyi torjuman suurilukuisemman vihollisen hyökkäyksen helposti. Valli saattoi olla lujitettuna torneilla ja sotakoneilla jolloin se oli entistä kestävämpi.

Linnoitetun paikan valloitus

Oli kolme pääasiallista tapaa pakottaa linnoitettu paikka antautumaan.

Ensimmäinen tapa oli suoraan marssitieltä toimeenpantu äkillinen rynnistys (*oppugnatio repentina*). Siinä tapauksessa tehtiin hyökkäys ilman ennakkovalmisteluja. Vallihaudat täytettiin risukimpuilla sekä soralla ja mullalla, murrettiin rikki portit ja särjettiin vallin alaosa tai pyrittiin nopeasti sisälle linnoitukseen nousemalla 3-4 metriä pitkien tikapuiden (*scala*) avulla muurille. Rynnäköimiseen käytettiin suojalaitteita kuten suojavajat ja suojaseinät.

Suojavajat eli hyökkäysvajat (*musculus*) olivat jyrkästi kaltevakattoisten pikkutalojen muotoisia ja rakennetut hirsistä, jotta ne kestäisivät puolustautuvien heittämiä kivenmurikoita. Kolmen yksinkertaisen pikkupyörän avulla työnnettävän suojaseinän (*pluteus*) turvaan asetettiin jousimiehiä ja linkoajia sopivan välimatkan päähän, puolustajien tuhoksi. Näiden turvin legioonasotilaat ryntäsivät muurille käyttäen tikapuita. Suojavajoja käytettiin turvakatoksena, kun yritettiin hajottaa linnoituksen vallia.

Toinen tapa oli valloittaa linnoitettu paikka saarroilla (*obsessio*). Linnoitettu paikka ympäröitiin vallitusketjulla, johon rakennettiin linnakkeita uloshyökkäyksen torjumiseksi. Jos pelättiin ulkopuolisia hyökkäyksiä, varustauduttiin myös vastavallituksilla ulospäin. Piiritettäessä pyrittiin katkaisemaan muonankuljetus linnoitukseen ja aiheuttamaan nälänhätä, joka pakottaisi piiritetyt antautumaan.

Kolmas valloitustapa, jota käytettiin hyvin vahvojen ja ruokavaroista rikkaiden linnoitusten valloittamiseen, oli varsinainen piiritys ja piiritykseen liittyvät rynnäköit (*oppugnatio*). Silloin etsittiin linnoituksen heikoin kohta ja alettiin lähestyä sitä hitaasti mutta varmasti. Tehokkain apu oli silloin piiritysvallista eli penkereestä. Se rakennettiin hirsistä, käyttäen soraa ja kiviä täytteeksi ja aloittaen melkoisen matkan, tavallisesti nuolenkantaman, päässä vihollismuureista näitä kohti juurelle saakka, siten että tasainen yläpinta vähitellen kohosi muurin tasalle, jopa korkeammallekin. Pyrittiin vahingoittamaan muuria alhaalta päin ja ylhäältä ryntäämään sisälle linnoitukseen. Pituuden määräsi myös vihollisen raskaiden ampumakoneiden kantomatka ja leveyden täytyi olla riittävä hyökkäysryhmälle, 15-100 metriin. Piiritysvallin rakentamiseen

käytettiin apuna hyökkäyskatoksia, jotka olivat keveästi rakennettuja puulaitteita, useista paaluista tehtyjä ja päällystettyjä laudoilla ja verhoiltu kosteilla eläintennahoilla. Useita lähekkäin asettaessa muodostui pylväskäytävä, nykyisen juoksuhaudan tapainen.

Puoliavoimia, useakerroksisia siirrettäviä torneja, kuljetettiin pyörien tai telojen avulla sopiviin paikkoihin piirityksen vahvistamiseksi ja hyökkäystä varten, usein vihollismuurin viereen. Niiden korkeus saattoi nousta jopa 54 metriin muurin korkeudesta riippuen. Torneista heitettiin raskaita kivenlohkareita koneiden avulla tai ammuttiin nuolia, ja kerrokset olivat ristikkoaitauksella varustettuja. Alimmaisessa kerroksessa oli tavallisesti muurinsärkijä. Torneissa oli myös laskusiltoja, jotta voitaisiin laskeutua vihollislinnakkeen muurille.

Muurinsärkijäpässi (*aries*) oli ketjujen varassa erikoisen suojakatoksen sisässä riippuva vahva, 18-48 m pitkä, päästä raudoitettu palkki. Tätä heilutettiin niin, että se tömisytti vihollismuuria, ja teki siihen suuria kuoppia. Tätä käytettiin usein vihollisportin hajottamiseksi.

Tarrentumit eli raskaat ampumakoneet olivat hyvin tehokkaita aseita piirityksissä. Näitä oli kahta lajia. Jättiläismäisten linkojen tapaiset yhden jännekimpun koneet (*onager*), jotka ampuiivat isoja kiviä, ja nuolien ja kivien ampumiseen käytetyt koneet, joiden ammuksentensivät lähes vaakasuoraan. Koneiden kantomatka oli $\frac{1}{4}$ - $\frac{3}{4}$ km ja ne olivat 2 500 - 10 000 kg painoisia. *Scorpio*-kone oli pienempää kokoa ja sillä ammuttiin pienehköjä nuolia, joilla saattoi olla myrkytetty kärki. *Scorpio* oli voimakas ja tarkka kone, ja sitä käytettiin usein kenttäotteluihin. Käytettiin myös ansoja ja eräänlaisia piikkilanka-aitauksia. Myös kaivettiin maanalaisia käytäviä vihollismuurien ali, ja joskus saatettiin käydä taistelua maan alla, jos käytävät löydettiin.

Rooman tieverkko

Rooman tieverkko palveli jo alusta lähtien sotilaallista ja poliittista päämäärää. Tieverkko kattoi koko Rooman imperiumin alueet, joten joukkojen siirtäminen oli helppoa. Teiden varsille rakennettiin sotajoukoille lepo- ja yöpymispaikkoja ja myös asevarastoja oli tärkeissä paikoissa. Tieverkon ja hyvän postilaitoksen ansiosta Rooman hallitus sai tietää mitä valtakunnassa ja sen ulkopuolella tapahtui, ja kaikki tiethän veivät Roomaan. Ilman tieverkkoa puolustus ei olisi ollut yhtä hyvä eikä armeija olisi liikkunut yhtä hyvin.

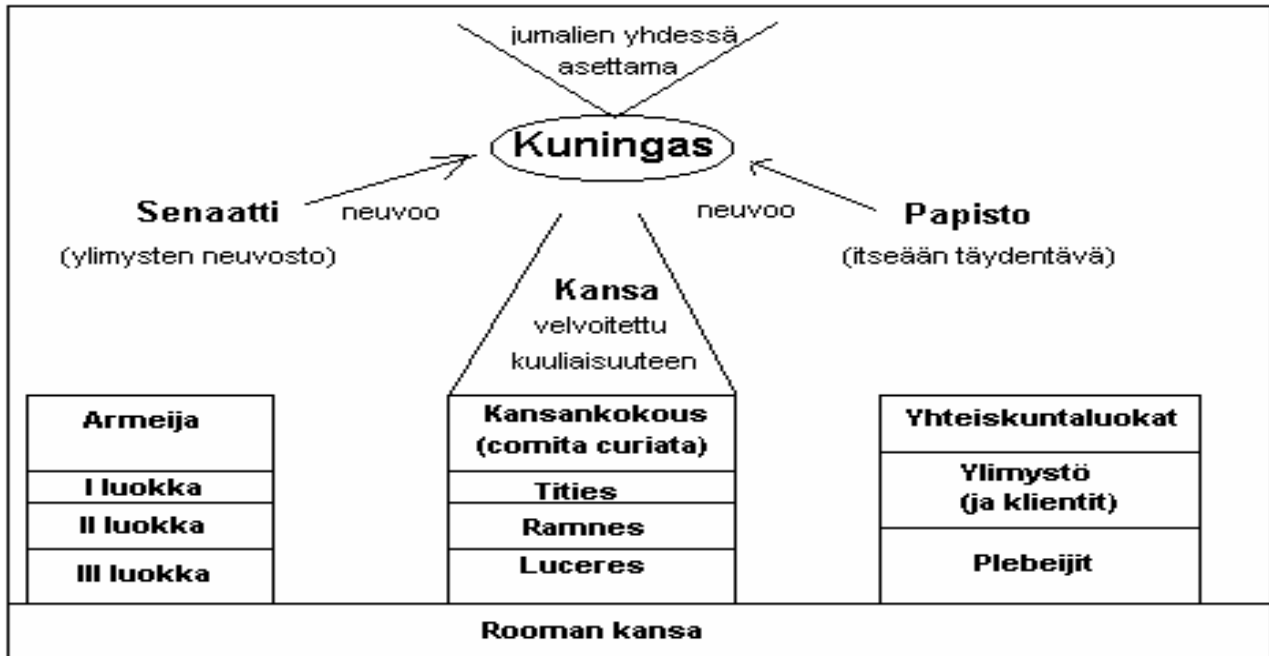
Rooman hallinto

Rooman hallinnosta puhuttaessa tulee ensimmäiseksi mieleen senaatti ja konsulit. Voisi luulla, että Rooman hallinto kehitettiin järjestelmällisesti kuningasajan loputtua n. 500 eaa., mutta todellisuudessa Rooman valloitukset ja sotkeutumiset lähialueiden sisä- ja ulkopoliittikkaan aiheuttivat sen, ettei vanha hallintojärjestelmä enää toiminut. Vanha hallintojärjestelmä oli luotu vain yhtä kaupunkia varten, ja se toimi vielä silloin, kun Rooman rauta oli ottanut Italian saappaan hallintaansa. Toisen puunilaissodan jälkeen jouduttiin keksimään uusi hallintojärjestelmä provinseja eli Italian ulkopuolisia alueita varten. Tämänkin jälkeen hallintoa jouduttiin kehittämään jatkuvasti. Siirryttiin keisariaikaan. Senaatti ei enää pystynyt hallitsemaan Välimeren (Mare Internum) alueita, jolloin valta keskitettiin yhdelle miehelle, jonka tekosia ei kukaan valvonut. Siirryttiin keisariaikaan. Hallinto jatkoi kehitystään. Vuonna 395 Rooma jakautui kahtia, ja vuonna 476 Länsi-Rooma kukistui, mutta Rooman perintö jatkui Itä-Roomassa eli Bysantissa aina vuoteen 1453.

Roman hallintomuodot voi jakaa karkeasti kolmeen osaan: kuningasaika, tasavallan aika ja keisariaika.

Rooman kuningasaika

Kuningasaika kesti tarujen mukaan 753 eaa. – 509 eaa.

Rooman kuningasaika kesti Rooman perustamisesta (tarun mukaan 753 eaa.) n. vuoteen 500 eaa. asti. Tänä aikana Roomaa hallitsi etruskilainen kuningas ja Rooma oli etruskien vallan reunamilla. Kuningasajallisen hallintomuodon perusti tarun mukaan Romulus, joka itse oli myös ensimmäinen kuningas. Kuningasajalla armeijan tehtävänä oli vain suojella kaupunkia, eikä mitään valloitusotia käyty. Armeija oli myös kansallisarmeija, toisin kuin antiikin Kreikan kaupunkivaltioissa, joissa oli palkka-armeija. Kuningasvalta päättyi n. 500 eaa. tienoilla, jolloin muissakin kaupungeissa oli muotia häätää kuningas ja alkaa itse hallita itseään.

Kuningasajalla Rooman kansa oli jaettu kahtia syntyperän mukaan (ylimystö ja rahvas) sekä kolmeen varallisuusluokkien mukaan (Tities, Ramnes ja Luceres).

Kuningas (rex) oli ylin sotapäällikkö, ylipappi ja tuomari. Vallan perustana oli ylin käskyvalta ja jumalien tahdon toteuttaminen. Neuvoa antavina eliminä kuninkaalla oli **senatti** ja **papisto**. Tarun mukaan Rooman perustaja ja ensimmäinen kuningas Romulus oli valinnut 100 parasta miestä senattiin ja täten luonut hallitsevan senaattorisäädyn. Senaattoreita kutsuttiin nimellä *patres* eli isät, ja tästä syntyi sana patriisi, joka tarkoitti isien jälkeläisiä. Lukumäärä

perustuu joko siihen, että hän piti sataa hyvänä lukuna, tai siihen, ettei enempää kunnollisia miehiä ollut tehtävään tarjolla. Kuninkaan kuoltua senaatti nimitti väliaikaisen kuninkaan ja tämän jälkeen uuden hallitsijan, joten kuninkuus ei ollut perinnöllistä, vaan pätevin mies valittiin virkaan. Tosin viimeiset kuninkaat eivät olleet päteviä, mikä johti kansan tyytymättömyyteen.

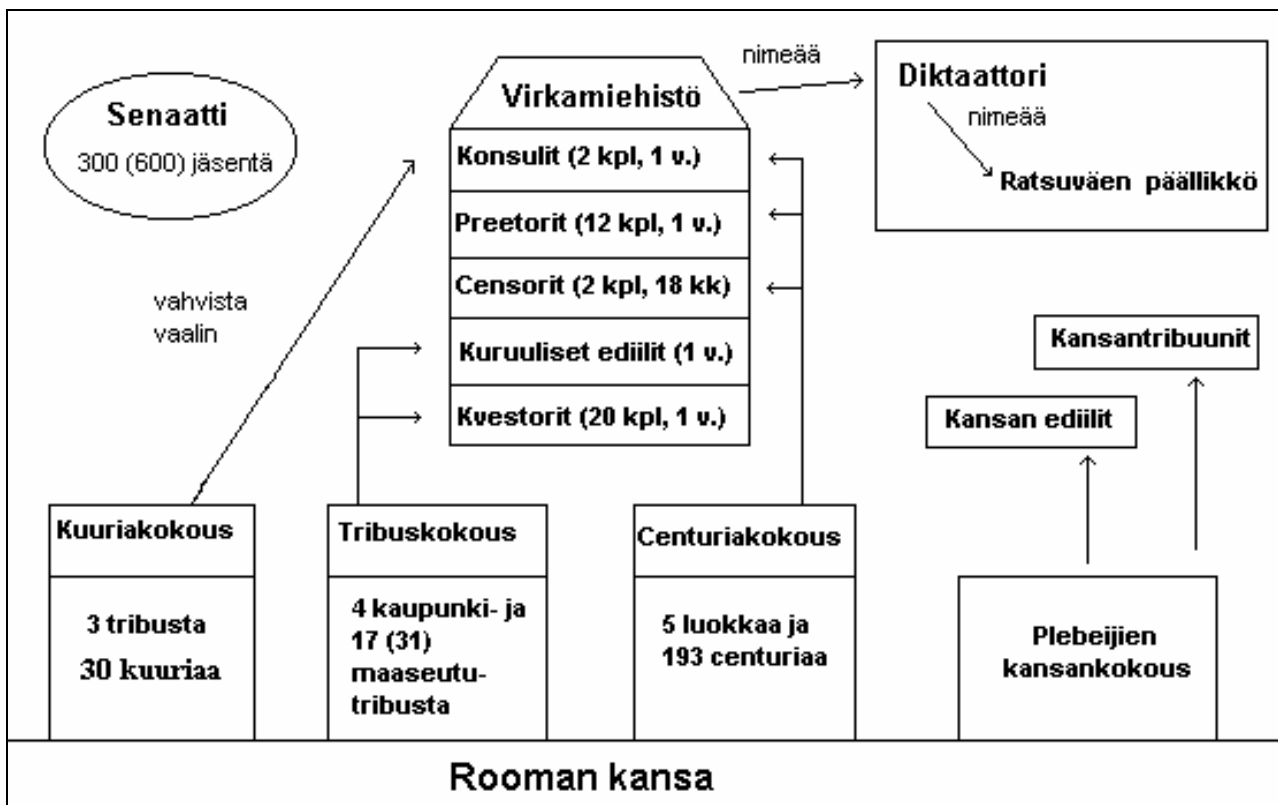
Kansa oli jaettu kolmeen tribukseen ja 30 kuuriaan kansankokouksessa. Jokaiseen tribuksen oli pidettävä yllä 100 ratsumiestä ja 1000 jalkamiestä. Tästä syystä kuningasajalla oli vakituisesti aseissa 3300 miestä. Koska ensimmäisen rivin sotilaille tuli olla parhaat varusteet, niin varakkaimpien kansalaisten oli varustettava ensimmäinen rivi. Tästä syystä varakkaimmilla oli myös suurempi äänivalta kansankokouksessa, vaikkakaan heillä ei ollut määrällistä enemmistöä. Tämä oli erittäin tyypillistä roomalaisille. Täten rikkaalla ylimystöllä oli valta sekä sotilaallisesti että hallinnollisesti. Rooman kuninkaat olivat kolmea ensimmäistä lukuun ottamatta etruskeja, mikä taas ei sopinut kansalle, roomalaisille, jotka olivat kylläkin ympäröiviltä alueilta muuttaneet Roomaan. Kaupungin perustamisen jälkeen Rooma oli julistettu turvapaikaksi, johon kaikki vainotut, köyhälistö ja rikollisetkin saivat asettua asumaan rangaistuksen välttämiseksi. Kaupunkiin alkoi virrata väkeä, mutta enimmäkseen miespuolista, jolloin jouduttiin järjestämään sabiinittarien ryöstö.

Noin vuoden 500 eaa. maissa kansan viha alkoi nousta hallitsijaa vastaan ja tarun mukaan vuonna 509 eaa. Lucius Junius Brutus -niminen nuorimies järjesti vallankaappauksen ja kansa alkoi hallita itsenäisesti, siirryttiin tasavaltalaisaikaan. Tämän teon innoittamana myös toinen Brutus – niminen mies murhaa vuonna 44 eaa. kuninkaaseen rinnastettavan henkilön.

SPQR - Rooman tasavalta

SPQR = Senatus populusque Romanus = Rooman senaatti ja kansa

Rooman tasavalta kesti n. vuodesta 500 eaa. vuoteen 27 eaa., jolloin Roomassa alkoi keisariaika.

Virkamiehet

Konsulit (consul)

Konsuli oli Rooman korkein virkamies ja kaksi konsulia valittiin vuodeksi senaatin asettamien ehdokkaiden joukosta *comita centurita* eli centuriakokouksessa. Konsuleilla oli imperium eli rajaton käskyvalta kaupungin ulkopuolella, he saivat mm. antaa kuolemantuomion. Konsulit johtivat myös armeijaa ja heillä oli senaatin päätösten toimeenpanovalta. Heitä saattoivat

liktorit, 12 kummallakin. Liktorit olivat eräänlaisia turvamiehiä ja heillä oli risukimppu, jossa oli kirves. Koska konsulien valta ei ollut rajaton kaupungissa, Roomassa ollessa liktoreilla ei saanut olla kirvestä. Konsuli oli ensimmäinen tasavallan aikana luotu virka. Konsuli astui virkaan 15. maaliskuuta, vuodesta 153 eaa. lähtien 1. tammikuuta. Konsulilla oli veto- eli kumoamisoikeus virkaveljensä päätöksiin. Konsuleille kuului useita eri tehtäviä, mm. uskonnollisia, ja näistä tehtävistä heitettiin arpaa, eli annettiin jumalien päättää. Kuitenkin molemmilla konsuleilla oli yhtä paljon tehtäviä.

Konsulien nimien mukaan nimettiin myös kuluva vuosi, esim. ”Mariuksen ja Sullan konsulivuonna tapahtui...”.

Diktaattori

Kun ulkoinen uhka uhkasi Roomaa, tarvittiin nopeita päätöksiä. Tästä syystä luotiin väliaikainen diktaattorin virka, joka kesti enimmillään puoli vuotta. Diktaattorilla oli ehdoton määräysvalta, eikä hänen päätöksiä voitu veto-oikeudella kaataa. Kumminkin diktaattori oli vastuussa teoistaan, ja voitiin asettaa syytteeseen virkakautensa päätyttyä. Hän valitsi itselleen oikean käden, eli ratsuväen päällikön (*magister equitum*), joka oli arvoasteikossa hänen jälkeensä korkein upseeri. Diktaattori valittiin ensimmäistä kertaa noin v. 497 eaa.. Useimmiten diktaattorin nimitti toinen konsuleista senaatin ehdotuksen mukaan yöllisessä seremoniassa. Tavallisestihan senaatin oli kokoontuva päiväsaikaan. Diktaattoria saattoivat myös liktorit.

Preetorit (praetor)

Preetorit olivat arvojärjestyksessä heti konsulien jälkeen. Ensimmäistä kertaa valittiin preetori vuonna 367 eaa. korkeimmaksi oikeusviranomaiseksi, jolla konsulien tavoin oli *imperium* eli korkein hallinto-oikeus erikseen määritetyllä alueella. Olosuhteiden muuttuessa tarvittiin yhä enemmän imperiumilla varustettuja virkamiehiä, joten tasavallan loppuaikoina preetoreita oli peräti 12 kappaletta. Heillä oli kuten konsuleilla vaikutusmahdollisuus virkaveljiensä päätöksiin ja preetoria seurasi 6 liktoria vitsakimppuineen. Kun preetorien määrä lisääntyi, virka jaettiin kahtia, syntyi *preatur urbanus*, jonka tehtäviin kuului kansalaisten väliset oikeustoimet, ja *praetor peregrinus*, joka hoiti oikeustoimia silloin, kun jompikumpi tai molemmat osapuolet eivät olleet kansalaisia. Preetorit valittiin virkaansa vuodeksi kerralla.

Censorit (censor)

Censorit valittiin tehtäväänsä 18 kuukaudeksi pääasiallisena tehtävänään väestönlaskennan suorittaminen joka viides vuosi. Tämä virka otettiin käyttöön vuonna 443 eaa., ja tehtävään valittiin kaksi henkilöä, joilla oli keskinäinen vaikutusmahdollisuus muttei enää *imperiumia*. Myöhemmin toimenkuvaan kuului väestönlaskennan lisäksi senaattorien valitseminen ja erottaminen, julkiset rakennustyöt ja ennen kaikkea yleisen moraalin vaaliminen. Tätä henkilöä tarkoittavasta sanasta onkin tullut kieleemme sana sensuuri.

Ediilit (aedilis)

Ediilien tehtäviin kuuluivat yleisen järjestyksen pito, mutta myös näytäntöjen järjestäminen sekä temppelien kunnosta huolehtiminen. Tärkein ediilien tehtävä oli Rooman viljankuljetusten valvominen. Tähän tehtävään valittiin vuodeksi kerrallaan kuusi henkilöä. Ediilit jakaantuivat kahteen ryhmään, kurullisiin eli patriisien ediileiksi, joita oli neljä ja kansan ediileiksi.

Kvestorit (quaestor)

Kvestorien pääasiallinen tehtävä oli valtion taloudesta huolehtiminen. Heitä valittiin 20 virkaansa vuodeksi kerralla. Tämä virka oli virkauran ensimmäinen, ja sen suorittaminen mahdollisti pääsyn senaattiin.

Senaatti (*Senatus*)

Silentium in senatu est vitium. – ”Vaikeneminen senaatissa on pahe.”

- Cicero

Rooman senaatti perustettiin jo kuningasajan alussa, mutta sen tehtävä muuttui radikaalisti Rooman siirtyessä tasavaltaan. Varsinaisesti senaatti hallitsi tasavaltaa. Senaatissa oli tasavallan alkuaikoina 300 jäsentä, jotka olivat peräisin etupäässä aatelistosta, ja tämä oli koko tasavallan ajan suljettu yhteiskunta, sillä senaattiin hyväksyttiin vain virkauran läpikäyneitä patriiseja tai varakkaita plebeiheitä, joita kutsuttiin nimellä *conscripti* eli mukaan otetut. Senaattiin pääsy edellytti 1 miljoonan sesteriuksen omaisuutta ja konsulien, vuodesta 312 eaa. censorien hyväksyntää.

Alkuaikoina oli myös ikäkiintiöt, senaattorin tuli olla vähintään 60-vuotias, mutta myöhemmin tämä pykälä kumottiin. Tasavallan loppuaikoina senaattiin kuului n. 600 jäsentä valtakunnan suuren koon takia. Senaattorin tunnisti leveästä punaisesta raidasta toogassaan (*latus clavus*) ja senaattorikengistään. Julkisissa ja uskonnollisissa tapahtumissa senaattorit olivat aina eturivissä.

Senaatin oli kokoonnuttava Roomassa tai roomalaisen mailin (1,48 km) päästä siitä. Kokoukset pidettiin aamunkoiton ja auringonlaskun välillä, mutta ei samaan aikaan kansankokouksien kanssa. Istunnot olivat avoimia ja *curian* eli senaatin istuinsalin ovella sai käydä kuuntelemassa, kunhan ei aiheuttanut häiriötä.

Senaatin tehtävä oli neuvoa virkamiehiä sisä- ja ulkopoliittisissa asioissa, taloudessa ja uskonasioista sekä tehdä lakialoitteita kansankokouksille virkamiesten aloitteiden pohjalta. Näiden lisäksi senaatti suoritti vuosittaiset armeijan kutsunnat, määrätti virkamiesten toimialan, esimerkiksi määräsi konsulien *provincian* eli alueen, joissa he toimittivat virkansa eli kävivät sotaa.

Monet senaatin päätökset alistettiin vielä kansankokoukselle, erityisesti sotaa ja rauhaa koskevat päätökset.

Aguurit

Aguurit olivat roomalaisia virkamiespappeja, joiden tehtävänä oli ennusmerkkien avulla selvittää jumalten suostumus valtiolliselle toimelle. Jos jumalat eivät antaneet suostumusta, asian käsittelyä siirrettiin. Aguurit muodostivat 12 jäsenen arvovaltaisen kollegion, jonka mielipidettä usein kuunneltiin. Agoureja johti *pontifex maximus* eli ylipappi.

Kansankokoukset

Concilium plebis – plebeijien kansankokous

Quot capita, tot sensus. “Niin paljon päitä kuin on mielipiteitä.”

- Horatius

Tähän kokoukseen saivat osallistua kaikki vapaat miehet patriisisäätyä lukuun ottamatta. Kansankokouksia alettiin järjestää lähes heti ensimmäisinä tasavallan vuosina. Vuodesta 471 eaa. alettiin äänestää tribuksittain, eli jokaisella äänestysalueella oli yksi ääni, ei siis varallisuusluokittain. Plebeijikokouksen päätöksillä (*plebiscites*) oli vuodesta 449 eaa. lähtien senaatin hyväksymä lainvoima. Vuodesta 287 eaa. lähtien kansankokouksien päätöksillä oli lainvoimaa huolimatta senaatin mielipiteestä. Tämä kansankokous valitsi myös kansantribuunit (*tribunus plebis*), joilla oli veto-oikeus senaatin päätöksiä kohtaan. Näin tribuunit saivat estetyksi plebeijille vahingollisten lakien toimeenpanon. Heillä oli apunaan myös kaksi kansan ediliä, joiden alkuperäinen tehtävä oli huolehtia plebeijien tärkeistä kulttipaikoista. Kansantribuunien määrä nousi alkuaikojen 2:sta tasavallan loppuaikojen 10:een.

Comita centurita – centuriakokous

Centuriakokouksen tärkein tehtävä oli valita senaatin ehdokkaiden joukosta kolmeen ylimpään virkaan pätevät miehet. Nämä virat olivat konsulit, preetorit ja ediilit. Äänestys tapahtui samalla tavalla kuin kuningasajalla, eli äänestettiin varallisuusluokittain, joissa kullakin viidestä varallisuusluokasta oli yksi ääni. Jako perustui armeijassa suoritettaviin tehtäviin: Varakkaimman luokan oli palveltava ratsuväessä, toiseksi varakkaimman raskasaseisina, kolmas luokka palveli kevytaseisissa, neljäs teknikkoina ja soittajina. Köyhin luokka oli vapautettu tehtävistä, koska heillä ei ollut rahaa varustaa sotilaita.

Comita Curiata – kuuriakokous

Kuuriakokous oli perustettu jo kuningasajalla ja siinä yhä edelleen äänestettiin varallisuusluokittain eli tribuksittain, joita oli kolme, ja kuurioittain, joita oli 30. Poikkeuksellista tässä oli se, että varakkaammalla tribuksella oli paljon enemmän ääniä kuin köyhemmällä, eli ylä- ja

keskiluokka hallitsivat yhteispelillä näitä kokouksia, vaikka määrällisesti köyhempään ryhmään kuului eniten väkeä. Juuri tämän vastapainoksi plebeijit perustivat oman kansankokouksensa. Kuuriakokouksen tärkein tehtävä oli vahvistaa lait, jotka senaatti oli ehdottanut.

Comita Tributa – tribuskokous

Tribuskokouksessa äänestettiin alueittain, joita olivat 4 kaupunki eli Rooman tribusta ja maaseudun tribukset, joiden määrä oli alussa 17, myöhemmin Rooman vallan laajentuessaan 31. Kokouksen tehtävänä oli valita kurulliset ediilit ja kvestorit hoitamaan virkaansa. Tämän kokouksen painoarvo oli pienempi kuin muilla, mutta virkaputkeen pyrkivällä roomalaiselle ensimmäinen ponnahduslauta.

Lakikokoelmat

Ibi valet populus, ubi leges valent. - ”Kansa voi hyvin siellä, missä lakeja kunnioitetaan.”

- Publilius Syrus

Rooman tasavallan ensimmäisinä vuosina senaatti käytti valtaansa pääosin omien etujensa turvaamiseen, ja koska lain mukaan tuomarina sai olla vain patriisi, he sovelsivat lakia plebeijettä vastaan. Plebeijeillä ei ollut alussa mitään valtaa eikä kansankokousta ollut vielä perustettu. Ennen pitkään plebeijit huomasivat hyvän kiristysmahdollisuuden. Koska Rooma oli lähes koko ajan sotatantoreella ja armeija koostui pääasiallisesti plebeijistä, he uhkasivat lähteä Roomasta ja perustaa oman valtion. Näiden uhkailujen avulla plebeijit saavuttivat sen, että lait kirjattiin ja he saivat kansankokouksensa ja tribuuninsa.

Ensimmäinen roomalainen lakikokoelma oli kahdentoista taulun laki. Se luotiin vuonna 451 eaa. plebeijien taas kerran poistuttua Roomasta. Laissa oli joitakin kreikkalaisia vaikutteita, koska roomalainen lähetystö oli käynyt vuonna 454 eaa. Ateenassa tutustumassa paikallisiin lakikokoelmiin. Lainmuodostusta varten siirrettiin valta kymmenen patriisiin muodostamalle kollegiolle (*decemviri legibus scribundis*), jotka laativat kymmenen ensimmäistä lakitaulua, jotka asetettiin Forum Romanumille kansan nähtäville. Nämä taulut eivät ole säilyneet, mutta historiankirjoittajien mukaan lait koskivat pääosin yksityisoikeutta: avioliittoa ja avioeroa,

perinnönjakoa jne.. Lakokokoelmassa oli määräykset oikeudenkäynneistä, vahingonkorvauksista, orjuudesta ja velkaorjuudesta, myös oikeudenkäyntikuluille oli omat lakinsa. Tärkeintä näissä laissa oli se, että ne pääosin koskivat vain Rooman kansalaisia. Tästä kymmenen taulun lakikokoelmasta ei tullut Rooman perustuslakia, mutta se aiheutti sen, että tuomarien, jotka olivat patriiseja, oli kohdeltava plebejeitä samanarvoisina patriisien kanssa, tuomittava yhdenmukaisten ja pysyvien sääntöjen mukaan jokapäiväiseen elämään liittyviä riitoja, jotka olivat pääosin plebeijien arkea. Kuitenkin valtion hallinnossa toimittiin vanhojen tapojen mukaan, patriisien edun mukaan. Vuonna 450 eaa. muodostettiin uusi kollegio täydentämään lakeja ja siinä oli mukana plebeijien edustaja, toisin kuin ensimmäisessä kollegiossa. Tämä kollegio sai aikaan kaksi lisätaulua, joten lakitauluja oli yhteensä kaksitoista.

Lakien kehitys alkoi näistä laista, ja kehitys johti kohti tasa-arvoisuutta patriisien ja plebeijien välillä. Vuonna 445 eaa. kumottiin laki, joka esti patriisien ja plebeijien väliset avioliitot. Vuonna 367 eaa. tehtiin suuri harppaus ja hyväksyttiin kolme lakia, jotka paransivat plebeijien asemaa: *lex de aere alieno* eli velkalaki, jossa määrättiin ylin korko, *lex de modo agrorum* eli maalaki, jossa maaomaisuuden katto määrättiin 126 hehtaariin ja *lex de consule plebeio* eli konsulilaki, jossa plebeijille annettiin lupa päästä valtion korkeimpiin virkoihin kuten konsuliksi, ennen heidän ainoa uralla etenemisen mahdollisuutensa oli armeijassa. Lain mukaan toinen konsuleista voi olla plebeiji, mutta vuodesta 342 eaa. lähtien toisen konsuleista tuli olla plebeiji. Ensimmäinen plebeijikonsuli valittiin vuonna 366 eaa.. Vuonna 326 eaa. poistettiin velkojan oikeus pidättää maksukyvytön velallinen ja laittaa tämän velkavankeuteen, eli *lex nexum*.

Valloitettuja kansoja ei pakotettu ottamaan Rooman lait omiksi, vaan heidän ja Rooman lait elivät sopuossuussa keskenään. Ennen oikeudenkäyntiä päätettiin, mitä lakia tuomarin tulisi soveltaa. Koska Rooman lait olivat huomattavasti parempia, niitä noudatettiin yhä enemmän ja ne syrjäyttivät paikalliset lait.

Lakien suurin vaikutus oli se, että plebeijit tunsivat olevansa samanarvoisia patriisien kanssa. Ennen pitkää yhteiskunta muuttui niin, että plebeijit ja patriisit sekoittuivat keskenään, ja muodostui kolme uutta yhteiskuntaluokkaa: senaattorit eli ylimystö, ritarit ja kansa. Ritarit oli uusi luokka, joka oli vaurastunut ulkomaankaupalla, eräänlainen porvaristo. Koska senaattoreilta oli kielletty kaupankäynti ja heidän oli ansaittava tulonsa maanviljelyksellä, tämä mahdollisti toimeliaalle kansanryhmälle rikastumisen mahdollisuuden. Ritariluokan nimitys tulee siitä, että ennen rikkaimpien oli palveltava ratsuväessä. Sitten kun kansallinen ratsuväki lakkautettiin ja

otettiin käyttöön liittolaisten tarjoama ratsuväki, rikkaimmat saivat vapautuksen armeijan palveluksesta, ja he siirtyivät kaupan ja hallinnon alalle.

Ulko- ja sisäpolitiikkaa

Ceterum censeo Carthaginem esse delendam. – ”Muuten olen sitä mieltä, että Karthago on hävitettävä” – Cato lopetti aina näillä sanoilla puheensa senaatissa.

Roomalaisen hallinnon tunnetuin termi on *divida et impera* – hajota ja hallitse. Tätä tapaa käytettiin silloin, kun solmittiin erilaisia sopimuksia ja liittoja ympäröivien latinalaiskaupunkien kanssa. Jokaisen kaupungin kanssa tehtiin sopimus, mutta ympäröivien kaupunkien ei sallittu tehdä keskinäisiä sopimuksia, jolloin Rooma oli ainoa kaupunki, jolla oli useampi kuin yksi sopimus. Sopimuksien taso riippui pääosin siitä, missä tilanteessa kaupunki oli saatu Rooman vaikutuspiirin alaisuuteen. Jos kaupunki oli antautunut ilman vastarintaa, kaupungille annettiin laaja itsehallinto. Jos taas kaupunki oli ollut kapinassa taikka pettänyt Rooman, sille tuli kovat verotaakat ja Rooman virkamiehistö hallitsemaan sitä. Rooma johti liittolaiskaupunkien ulkopolitiikkaa, ja se edusti kaikkia latinalaisia kaupunkeja. Tätä tapaa käytettiin siinä vaiheessa, jolloin Rooman laajentuminen oli vasta alkuvaiheessa. Uusien alueiden ja Italian roomalaistamisen jälkeen ei enää tarvittu erillisiä sopimuksia, ja keisariajalla näitä ei enää virallisesti ollut. Tämä on siinä mielessä tasavaltainen saavutus.

Näitä sopimuksia oli neljää pääryhmää: *municipium* – itsehallinto ja Rooman kansalaisoikeudet, *conubium* – avio-oikeus Rooman kaupungin asukkaiden kanssa, *commercium* – kauppakäyntioikeus Rooman kanssa ja *civitas sine suffragio* – verovelvollisuus ja sotapalvelus, ei äänestysoikeutta Rooman kokouksissa, ei virkaoikeutta Roomassa ja suoraan Rooman keskushallinnon alaisuudessa. Vielä surkeampi asema oli provinseilla.

Civis Romanus sum - ”Olen Rooman kansalainen”

- Cicero

Rooman kansalaisuuden etuihin kuului tasa-arvoinen kohtelu lain edessä, valitusoikeus Roomaan, jos tuomio oli annettu Rooman ulkopuolella, mahdollisuus päästä korkeihin virkoihin ja

tunne olla osana jotain suurta. Toisaalta velvollisuuksin kuului palvella legioonissa. Rooman virkamiehet olivat kansalaisia, ja jos provinssissa joku ei-kansalainen pääsi valtion virkamieheksi, hän sai automaattisesti kansalaisuuden. Vain Rooman kansalaisella oli oikeus pukeutua toogaan, ja hänelle määrätty kuolemantuomio oli itsemurha. Ei-kansalaiset taas useimmiten ristiinnaulittiin.

Se, että syntyi Rooman alueilla ei ollut tae kansalaisuudesta, vaan jommankumman vanhemmista oli oltava kansalainen. Antamalla kansalaisuuden hyvin palvelulle liittolaiskaupungeille oikeaan aikaan vahvisti Rooman valtaa entisestään.

Rooman kansalaisuuden sai myös 20:n vuoden liittolaisjoukoissa armeijapalveluksen suorittamisen jälkeen. Jos ei-kansalainen värvättiin legiooniin, sai hän automaattisesti kansalaisuuden.

Panem et circenses. – “Leipää ja sirkushuveja”

- Juvenalis

Rooman laajenemisen myötä orjalaumojen määrä lisääntyi. Varakkaat senaattorisuvut ostivat vararikon partailla olevien plebeijien maatilat tai saivat ne velkatakuina. He perustivat suuria orjalaumoja käyttäviä maatiloja ja hintakilpailullaan pahensivat plebeijiviljelijöiden asemaa. Tästä syystä suuret kansanjoukot muuttivat suuriin kaupunkeihin työnhakuun. Kaupungeissakaan ei ollut paljon työtä tarjolla orjavoiman käytön vuoksi, ja uusi köyhälistö syntyi. Heitä oli paljon, muttei heillä ollut valtaa hallinnossa, ei rahaa eikä ruokaa. Alkoi syntyä pientä eripuraa ja kaupungit olivat kapinan partaalla. Tätä yritettiin helpottaa myymällä viljaa alennetuin hinnoin. Se ei auttanut, sillä kansanjoukoilla ei ollut mitään tekemistä. Tästä syystä rakennettiin kaupunkeihin amfiteattereita, joista pienemmillä esitettiin näytelmiä ja suurimmilla käytiin gladiaattoritaisteluja. Näihin kului paljon rahaa, mutta tuli se halvemmaksi kuin jatkuvasti tukahduttaa kapinoita.

Tasavallan loppuaikoina suuri osa kaupunkien väestöstä oli köyhälistöä ja suurten valtataisteluiden aikana eri sotapäälliköt yrittivät saada kansan puolelensa ilmaisella viljalla ja suurilla juhlilla. Augustuksen aikana ilmaisen viljan jako köyhille ja sirkusnäytösten järjestäminen oli jo osaa valtion tehtäviä. Myöhemmin annettiin kansalle myös rahapalkintoja uuden keisarin astuessa valtaan kansan suosion hakemiseksi. Näistä syistä useilla keisareilla loppuivat rahat ja he

joutuivat riistämään sitä senaattorisuvuilta, mikä taas aiheutti negatiiviseen sävyyn kirjoitettuja historioita. Jos kansa piti keisarista, senaatti ei pitänyt, ja toisinpäin.

Provinssit (provincia)

Italian kaupunkien kanssa saattoi solmia erillisiä sopimuksia, mutta mitä tuli tehdä uusille alueille, joissa ei asunut latinalaista väestöä? Tämäntapaisia alueita Rooma sai hallintaansa puunilaissotien aikana, jolloin Rooman valtapiiiriin siirtyivät ensimmäisinä Korsika, Sardinia ja Sisilia. Näitä saaria varten jouduttiin kehittämään uudentyyppinen hallintoalue, provinssi. Sana *provincia* kuvasi aluksi senaatin määräämää konsulin toimialuetta, mutta se sai nyt uuden merkityksen. Tästä lähtien se tunnettiin maakuntana. Provinssin johdossa oli preettorin valtuuksin toimiva roomalainen virkamies, jolla oli oma roomalainen henkilökuntansa ja joka komensi paikallisia sotajoukkoja. Hänen tehtäviinsä kuului myös järjestyksen valvominen, oikeuslaitoksen toiminta ja mikä tärkeintä Rooman kannalta, verojen keruu, joita usein kerättiin turhankin paljon, mutta ei Roomalle. Provinssin alueella oli useita kaupunkeja, joilla oli oma hallintoalueensa ja kunnallinen itsehallinto, mutta ne olivat provinssin pääkaupungin ja täten preettorin alaisuudessa. Koska maaherrat eivät saaneet valtiolta palkkaa, useat yrittivät rikastua varastamalla maakunnan kassasta.

Koloniati (coloniae)

Tehokkain tapa vakiinnuttaa Rooman valta ja kulttuuri valloitetulle alueelle oli kolonioiden eli siirtokuntien perustaminen. Kun oli löydetty sopiva paikka siirtokunnalle, sitä perustamaan lähetettiin usein 300 sotapalvelukseen kelpaava miestä perheineen, koska siirtokuntien oli kyettävä puolustamaan itseään, ja siinä ohessa levittää latinaa ja roomalaisia tapoja. Kolonioiden perustaminen oli sinänsä viisasta, koska niiden kasvaessa muodostui kaupunkeja, jotka olivat lojaaleja keskushallinnolle. Kolonioita alettiin perustaa vuodesta 334 eaa. lähtien.

Siirtokuntiakin oli kahdenlaisia, roomalaisia ja latinalaisia. Rooman kansalaisten siirtokunnalla (*colonia civium Romanorum*) oli oma paikallishallinto, jonka lisäksi he olivat täysivaltaisia kansalaisia ja olivat velvoitettuja puolustamaan Roomaa. Latinalaisten siirtokunnalla olivat samat oikeudet kuin parhaimmilla latinalaiskaupungeilla eli avio- ja kauppakäyntioikeus sekä itsehallinto. Tämän lisäksi siirtokunnasta Roomaan muuttava latinalainen sai täydet kansalaisoikeudet.

Klientit (cliens)

Vapasyntyiset klientit olivat plebeijä, jotka olivat jonkun patriisisukuisen ylimyksen (*patronus*) suojeluksessa. He kävivät aamuisin tapaamassa herraansa pienen lahjan toivossa ja äänestivät häntä tai hänen ehdotuksia vaaleissa, jopa saattoivat puolustaa häntä aseina. Patronus puolestaan saattoi antaa heille maita viljeltäväksi ja puolustaa heitä muiden ylimysten mielivallalta. Klienttinä oleminen oli perinnöllistä, samoin patronuksena oleminen. Eniten valtaa oli ylimyksellä, jolla oli eniten ääniä eli klienttejä palveluksessaan. Ja koska äänestykset kansankokouksissa olivat useimmiten huutoäänestyksiä, valtaa ja kunniaa tuli rutkasti.

Kohti uutta aikaa

Tasavallan aika oli Roomalle jatkuvan sotimisen aikaa. Armeijat olivat koko ajan liikkeellä ja jouduttiin käymään puolustusotia, kun taas tavallisesti Rooma oli ollut hyökkääjä. Alkuaikoina kesällä maanviljelijät, siis plebeijit, viljelivät tyytyväisinä maata ja huolehtivat tilastaan, ja talvisin he sotivat Rooman armeijassa. Tämä työnjako toimi hyvin siihen saakka kuin taisteluita käytiin Rooman lähialueella. Mutta kun sotaretkistä tuli pitempiä ja taisteluita käytiin Italian niemimaan ulkopuolella, plebeijit eivät enää pystyneet huolehtimaan pienviljelmistään. Tilat jäivät hoitamatta, ja ne, jotka olivat ottaneet velkaa tilan hankintaan, eivät pystyneet maksamaan sitä takaisin. Näin he joutuivat velkavankeuteen vain sen takia, että he olivat puolustaneet maatansa. Tästä tilanteesta hyötyivät eniten patriisit. He olivat antaneet lainoja, ja kun maksuja ei ollut suoritettu, he saivat sekä tilan että tilallisen valtansa alle. Näin patriisien, ja eritoten senaattorien, maanomistus kasvoi. Alkoi syntyä suuria orjatyövoimaa käyttäviä maatiloja, joiden orjien määrä vain kasvoi jatkuvan sotimisen aikana. Maansa menettäneet plebeijit muuttivat kaupunkeihin paremman elämän toivossa. Kaupungeista tuli ahtaita ja maaseutu tyhjeni. Tämä taas heikensi armeijaa, koska tasavallan alkuaikoina sotilaat joutuivat itse kustantamaan varusteensa, joten heillä oli oltava omaisuutta. Mutta kun omaisuus meni, heitä ei voinut enää värvätä armeijaan. Ei enää riittänyt miehiä legiooniin. Valloitetuilta alueilta voitiin värvätä vain apujoukkoja, eli Rooman kansalaisuutta vailla olevia miehiä, jotka pääosin palvelivat kevytaseisina legioonien rinnalla. Legioonasotilaan oli oltava Rooman kansalainen. Tämän ongelman ratkaisi Gaius Marius (aloitti uudistukset 107 eaa.), joka perusti palkka-armeijan, jolloin sotilaiden palkasta pidätettiin tietty summa, joka käytettiin varusteiden hankkimiseen. Näin kaupunkien köyhälistö saatiin värvätä Rooman kotkien alle. Tämä kuitenkin aiheutti sen, että sotilaat eivät olleet enää uskollisia valtiolle vaan kenraalille, joka maksoi

heidän palkkansa ja antoi osuuden sotasaaliista. Armeijan miesmäärää lisäsi sekin, että vuonna 89 eaa. Italian kansakunnille annettiin Rooman kansalaisuus. Mutta samalla alkoi kehitys kohti itsevaltiutta.

Itsevaltiuden aika

Inter arma silent leges. – ”Kun aseet puhuvat, lait vaikenevat”

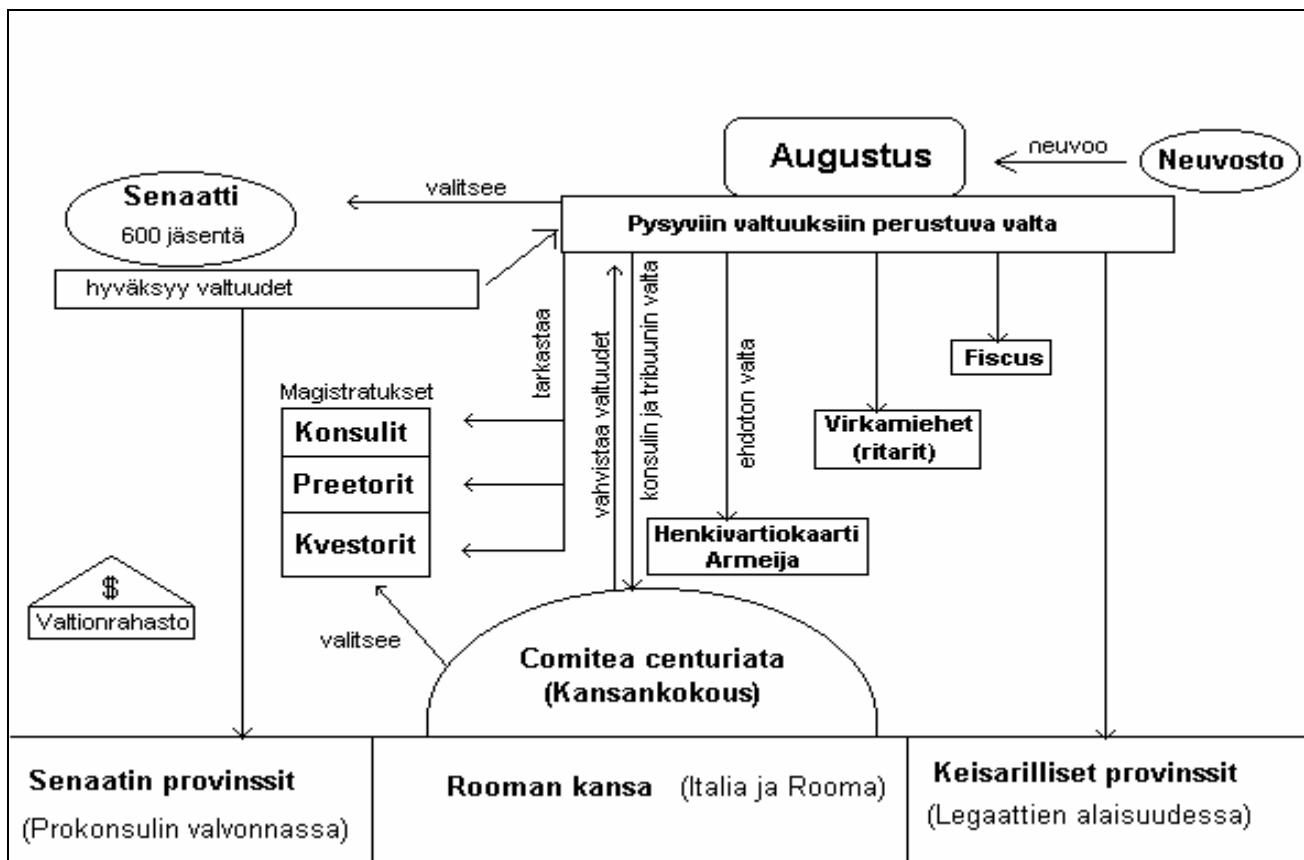
- Cicero

Rooman valtakunta vain jatkoi kasvuaan tasavallan ajan. Mutta eräs peruuntumaton asia oli jo syntynyt: valtio oli liian suuri senaatin hallittavaksi. Gaius Marius oli ensimmäinen itsevaltiassitten Rooman kuningasajan. Hän oli käynyt menestyksekkäitä sotia, ja niiden seurauksena hänelle oli muodostunut oma yksityinen palkka-armeija. Kun tuli aika kotiuttaa sotilaat, osalla ei ollut paikkaa minne mennä. Marius pyysi senaatilta maita veteraaneillensa, että he saisivat perustaa jonnekin valloitetuista alueista omia siirtokuntia. Ehdotusta ei hyväksytty, ja Marius otti vallan. Mariuksen kanssa Jugarthan sodassa ja taisteluissa germaaniheimoja vastaan (102-101 eaa.) oli ollut nuori ja kyvykäs upseeri nimeltään Lucius Cornelius Sulla. Toisin kuin Marius, Sulla oli onnistunut pääsemään senaatin suosioon, ja ennen pitkään nämä kaksi herraa olivat keskenään sodassa. Sota päättyi vuonna 82 eaa. kun Sulla valtasi Rooman ja tappoi Mariuksen kannattajat, Marius oli jo aiemmin kuollut luonnollisesti. Sulla nimitti itsensä valtion jälleenrakentajaksi ja elinikäiseksi diktaattoriksi. Sulla ei kuitenkaan palauttanut valtaa senaatille. Näistä ajoista lähtien alkoi lähes yhtäjaksoinen kansalaissota, jossa valtaa tavoittelevat päälliköt taistelivat keskenään. Tänä ajanjaksona perustettiin kaksi triumviraattia, joista ensimmäiseen kuuluivat Caesar, Pompeius ja Crassus. Tästä triosta vallan sai itselleen Gaius Julius Caesar. Caesar alkoi uudistaa valtion hallintoa, mutta hänen työnsä loppui maaliskuun iduksena vuonna 44 eaa. tasavallan kannattajien tikareihin. Ei aikaakaan kuin perustettiin toinen triumviraatti. Tähän herraseuraan kuuluivat Octavianus, Antonius ja Lepidus. Octavianus oli Caesarin perillinen, Antonius sotapäällikkö ja Lepidus Caesarin uskollinen tukija. Vuonna 27 eaa. Octavianus nousi valtaan tuhottuaan vastustajansa. Alkoi keisariaika.

Rooman keisariaika

Rooman keisariaika kesti vuodesta 27 eaa. Rooman tuhoon vuonna 476. Keisariajan alku oli sikäli mielenkiintoinen, koska ei ollut keisaria. Oli vain ensimmäinen kansalainen, ylipäällikkö, konsuli, censori, ja kansantribuuni, eli keisari, jolla oli ylin ja ehdoton valta. Octavianus, paremmin tunnettu senaatin myöntämästä arvonimestä Augustus, kunnianarvoisa, oli tämän järjestelmän viimeistelijä. Caesar oli vallassa ollessaan suunnitellut parempaa hallintoa tasavallalle, joka oli liian suuri ja monimutkainen senaatin ja kansan hallintaan. Augustuksen myötä tasavalta näennäisesti palautettiin ja valta palautettiin muodollisesti kansalle ja senaatille. Toisaalta tasavalta ei enää koskaan tullut takaisin.

Rooma saavutti suurimman laajuutensa keisariajalla, vuonna 117 jaa.. Silloin se käsitti koko välimeren ympäristön, pohjoisrajana Rein ja Tonava, itärajana nyk. Iranin vuoristot, etelärajana Sahara ja länsirajana Atlanti.

Keisari

Oderint dum metuant. – ”Vihatkoon, kunhan pelkäävät!”

- Keisari Caligula

**Augustus (63 eaa - 14 jaa.),
Rooman ensimmäinen keisari**

Keisarilla oli ylin valta hallinnossa, armeijassa ja uskonnossa. Hän oli *princeps senatus* eli senaatin puheenjohtaja, kansa myönsi hänelle vuosittain kansantribuunin valtuudet (*tribunicia potestas*) ja hän oli ensimmäinen kansalainen (*princeps*). Kansantribuunin valtuuksiin kuului luonnollisesti veto-oikeus kansankokouksen ja senaatin päätöksiin. Keisarilla oli myös censorin valtuudet, joiden ansiosta hän pystyi valitsemaan senaattiin sopivia miehiä ja erottamaan sopimattomia. Keisarin valtuuksiin kuului myös prokonsulin virka, jolloin kaikissa maakunnissa olevat armeijat olivat suoraan hänen valtaansa alla. Keisari oli armeijan ylipäällikkö eli *imperaattori*, millä nimellä häntä myös kutsuttiin.

Keisarin alaisuuteen kuului myös joitakin rajaprovinsseja sekä yksi maan vaurain provinssi viljavarastoinen eli Egypti. Näitä maakuntia johti keisarin nimittämä legaatti. Senaatille kuuluivat muut provinssit, joiden johdossa olivat prokonsulit. Ylipappina eli pontifex maximuksena hän tulkiksi jumalten tahtoa, sillä olihan oltava suotuisat enteet päätösten tekoa varten. Keisariudesta tuli perinnöllistä ensimmäisestä keisarista eli Augustuksesta lähtien. Augustuksen ajalla alkoi myös maan itäisissä osissa keisarinpalvonta, joissa oli totuttu kohtelemaan hallitsijoita jumalina. Augustus ei itse aloittanut tätä, muttei myöskään kieltänyt. Senaatti useimmiten julisti kuolleen keisarin jumalaksi ja valitsi uuden, mutta ennalta määrätyn henkilön.

Uuden keisarin toimesta edellinen hallitsija saatettiin julistaa valtion viholliseksi (*hostis publicus*), jolloin häntä esittävät kuvat ja patsaat tuhottiin ja hänet pyyhittiin historiankirjoista.

Keisarilla oli oma neuvoa antava neuvosto (*consilium principis*), jota hän kuunteli useammin kuin senaattia. Valtion omaisuus eli julkiset varat (*patrimonium*) ja keisarillinen omaisuus (*res privata*) oli jyrkästi erotettu toisistaan. Raha-asioita hoiti oma keisarin valvonnassa oleva virasto eli *fiscus*.

Hallinto

Qualis dominus, talis et servys. ”Millainen herra, sellainen palvelija.”

-Petronius

Rooman keisarikunta oli taitavasti naamioitu tasavallaksi. Muodollisesti maata hallitsi kansa ja senaatti. Senaatti saattoi hallita, mutta keisari hallitsi senaattia. Tasavaltaisia instituutioita lakkautettiin edistämällä näitä, ne muutettiin keisarille paremmin sopiviksi. Augustuksen kuoltua vuonna 14 jaa. oli jo niin totuttu yhden vahvan miehen hallintaan että ajatus tasavallasta oli haudattava lopullisesti. Uuden hallintatyylin myötä myös senaatin asema muuttui. Siitä tuli uudelleen hallitsijaa neuvova elin, eikä sillä ollut enää valtaa. Keisariajalla senaatin tärkeimpiä tehtäviä oli toimia majesteettirikoksen ja maanpetosoikeudenkäyntien pitopaikkana. Keisarit useimmiten aloittivat maanpetosoikeudenkäyntejä varakkaita kansalaisia vastaan ja jos syytetty tunnustettiin syylliseksi, hänen omaisuutensa siirrettiin keisarille ja hänet lähetettiin maanpakoon.

Konsulin virka oli vielä käytössä huolimatta vallan keskittämisestä, ja konsulinviran saattoi saada hyvillä suhteilla; tämä oli eräänlainen kunniavirka. Keisarikin saattoi joskus olla konsulina.

Laki muuttui myös, ja siitä hävisi näennäinen tasa-arvo. Kansa jaettiin kahteen luokkaan lain edessä, *honestiores* eli kunnioitetut ja *humiliores* eli rahvas. Kunnioitetut kansalaiset saivat paremman kohtelun oikeudessa ja rangaistukset olivat lievempiä, kun taas rahvas kärsi kovemmista tuomioista.

Veronkeruuta tehostettiin etenkin provinseissa. Koska tasavallan aikana maaherrojen palkattomuus aiheutti ongelmia, Augustuksesta lähtien maaherrat saivat valtiolta palkkaa ja heidän luonaan vierailivat säännöllisesti keisarin nimittämät virkamiehet. Tämän myötä Rooma sai enemmän verotuloja ja provinssien asukkaiden verotaakat pienenevät, kun rahaa ei enää mennyt maaherran taskuun.

Erikoista tässä hallinnossa oli se, että hallitusmuoto ei ollut sama joka puolella valtakuntaa. Itäisissä provinseissa oli ehdoton prokonsulin tai legaatien yksinvaltiutus, koska siellä oli ennenkin ollut yksinvaltiaita. Kreikan kaupungeissa taas valta oli asukkailla, ja osa niistä oli autonomisia kaupunkivaltioita. Myös välimeren kauppakaupungit saivat vapaasti päättää asioistaan, kunhan

maksoivat verot. Läntisen valtakunnan hallinto oli aika yhdenmukaistettu ja siinä noudatettiin keisarillisen tasavallan hallintomuotoa, samaa kuin Roomassa. Tästä syystä Rooman alueilla oli sekä kuningasaika, tasavalta että keisariaika.

Valtiossa oli myös kaksi kielialuetta, lännessä latina ja idässä kreikka. Valtion sivistyneistön oli osattava molempia kieliä, ja niiden osaaminen oli etuna valtion viroissa. Tästä syystä ylemmissä yhteiskuntaluokissa oli tapana ostaa kreikkalainen orja, joka opetti lapsille kreikkaa, kirjallisuutta ja matematiikkaa.

Ritarisääty (equites)

Ritarisääty oli alempi aatelisto, joka oli vaurastunut kauppa- ja pankkiiritoiminnalla. Tämän säädyn edustajat eivät kuuluneet senaattiin, koska senaattorien oli sallittu hankkia omaisuutensa vain maanviljelyksellä. Tämä sääty muodostui jo tasavallan aikana, sen jälkeen kun kansallinen ratsuväki oli lakkautettu. Tällöin varakkaimmat kansalaiset (sekä patriisit että plebeijit) siirtyivät kauppa-alalle Rooman laajentuessa ja keräsivät sillä omaisuuksia. Jotta voisi kuulua ritariluokkaan, oli omistettava 0,4 miljoona sesteriusta, senaattoreilla oli raja 1 miljoona sesteriusta. Keisariajalla heistä tuli virkamiesluokka eli **prokuraattoriluokka**. Heidän tehtäviinsä kuului maakuntien raha-asoiden hoito ja veronkeruu, keisarin valvovan silmän alla, ja he olivat Rooman keskusvirastojen johdossa.

Pretoriaanikaarti

Augustus perusti vuonna 27 eaa. keisarin henkivartiokaartin eli pretoriaanikaartin. Siihen kuului yhdeksän kohorttia eli noin 5000 eliittisotilasta. Pretoriaaneilla oli parempi asema kuin muilla legioonien sotilailla, mm. palkka oli kolminkertainen ja palvelusaika 16 vuotta, kun se legioonissa oli 20 vuotta. Pretoriaanikaartin sotilaat koottiin pääosin italialaisista. Se oli jaettu kahteen siipeen, oikeaan ja vasempaan, ja sillä oli kaksi tasa-arvoista päällikköä. Ennen pitkään pretoriaanikaartista tuli yksi tärkeimmistä vaikuttajista sisäpolitiikassa. Kaartin oli tapana järjestää vallankaappauksia, ja pretoriaanikaartin tuki uudelle keisarille oli elintärkeä. Pretoriaanikaarti oli myös ainoa aseistettu joukko Rooman kaupungin alueilla.

Augustus perusti myös Rooman kaupungin järjestyksestä vastaavat poliisivoimat (*cohortes urbanae*) ja palokunnan (*cohortes vigiles*).

Prefekti

Prefektejä oli jo tasavallan aikana, jolloin prefekti oli konsulien sijainen Roomassa näiden ollessa matkoilla. Augustuksesta lähtien prefekti oli vakituinen viranomainen, jonka tehtävänä oli ylläpitää kaupungin järjestystä. Hän komensi myös kaupungin poliisivoimia.

Hallinto muuttuu

Aikaa Augustuksesta (27 eaa.) keisari Diocletianuksen valtaantuloon (282) kutsutaan *prinsipaatiksi*, koska hallitsija oli vain ensimmäinen kansalainen ja senaatin puheenjohtaja. Augustus oli tehnyt periaatepäätöksen, ettei valtakuntaa enää laajennettaisi ja julisti Rooman rauhan (*Pax Romana*). Tämän jälkeen valloitettiin vain Daakia (nyk. Romania) ja Britannia. Valtakunnasta oli tullut liian suuri ja mahtava. Sotajoukkoja ei enää käytetty valloituksiin, vaan ne sijoitettiin Rooman rajoille. Parhaiden turvattu raja oli *limes* eli pohjoinen raja. Siellä joukot olivat sijoitettu rajalinnoituksiin, joiden ympäri ennen pitkää muodostui kaupunkeja. Hyökkäävät legioonat olivat muuttuneet puolustusjoukoiksi. Toinen vahvasti vartioitu raja oli itäinen raja. Juutalaisten kapinoiden ja naapurin suurvaltojen takia siellä oli reilusti legioonaa valvomassa järjestystä.

Eniten murhetta hallitsevalle henkilölle tekivät rajaseuduille sijoitetut armeijat. Jos ne eivät saaneet riittävästi palkka ja sotilailla oli huonot olot, he saattoivat huutaa kenraalistaan uuden keisarin, joko tämän ehdotuksesta tai häneltä kysymättä. Ensimmäinen varoitus tästä tuli vuosina 68-69, jolloin vallassa oli neljä legioonien huutamaa keisaria ja käytiin laajaa sisällissotaa. Mutta tämä ei ollut mitään verrattuna vuosiin 235-284, jolloin 50 vuoden aikana vallassa oli 20 keisaria, ja heistä vain yksi kuoli luonnollisesti. Tällöin oli vaarana, että valtakunta olisi hajonnut, mutta se selvisi koettelemuksesta.

Yhteiskunnassa suurin uudistus tapahtui vuonna 212, kun keisari Caracalla antoi kaikille Rooman valtakunnassa asuville vapaille ihmisille kansalaisoikeudet. Tähän aikaan valtio oli huonossa tilanteessa, ja keisari pystyi lisäämään tällä toimellaan asukkaiden yhteenkuuluvuutta. Seuraava suuri muutos tapahtui vuonna 293.

Tetrarkia (293-324)

Tämän hallintomuodon kehitti keisari Diocletianus (284-305). Hänestä lähtien keisari oli *Dominus atque Deus* eli herra ja jumala. Enää Rooma ei näennäisesti ollut tasavalta vaan sitä hallitsi absoluuttinen monarkki. Tätä aikaa kutsuttiin *dominaattiseksi*. Vuoden 324 jälkeen, kun tetrarkia lopetettiin keisari Konstantinuksen toimesta, valtiosta oli tullut monarkia.

Tetrarkiassa oli kaksi keisaria, *augustus*, jotka hallitsivat kumpikin omaa puolta valtiosta, itää ja länttä. He valitsivat itselleen apulaishallitsijan ja vallanperijän, *caesarin*. Tämän järjestelmän ajatus oli se, että valtakunta oli liian suuri yhdelle miehelle hallita, ja että valittaisiin pätevä seuraaja, kuten ns. adoptiokeisarien aikana (96-180). Diocletianus oli aika harvinainen keisari, sillä hän siirtyi vuonna 305 ensimmäisenä keisarina eläkkeelle ja luopui vallasta vapaaehtoisesti.

Diocletianus muutti myös hallintoa ratkaisevasti. Entisistä 50 provinssista tehtiin 117 provinssia, millä pyrittiin vähentämään maaherrojen valtaa ja korruptiota. Hän yritti elvyttää maan huonossa jamassa olevaa taloutta. Vuonna 294 uudistettiin rahajärjestelmää kovan inflaation lopettamiseksi, ja vuonna 301 julkaistiin hintamääräykset, jossa määriteltiin tuotteiden maksimihinnat ja eri ammattien peruspalkat.

Hän muokkasi myös armeijaa. Luotiin *comitatus* eli nopeasti siirrettävä kenttäarmeija, joka pystyttiin nopeasti lähettämään kriisialueelle varsinaisten kiinteiden rajajoukkojen (*limitanei*) avuksi.

Vuoteen 324 mennessä keisari Konstantinus oli onnistunut saamaan koko Rooman alueen valtansa alle, ja hän lopetti tetrarkian. Siirryttiin taas yhden keisarin valtion.

Kohti tuhoa

Mikään hyvä ei kestä lopullisesti. Vuonna 392 Rooman valtion ainoaksi sallituksi uskonnoksi tuli kristinusko, kun ennen sitä valtiolla ei ollut virallista uskontoa ja palvottiin satoja jumalia. Vuonna 395 tapahtui se, josta oli nähty enteitä tetrarkian jälkeen: Rooma jakaantui lopullisesti kahdeksi erilliseksi valtioksi, Länsi-Roomaksi pääkaupunkinaan Rooma ja Itä-Roomaksi pääkaupunkinaan Konstantinopoli. Rooma oli kärsinyt hunneja pakoon lähteneiden

germaanien hyökkäyksistä, idästä tulleista rutoista, yhteiskunnan rappeutumisesta ja korruptiosta. Valtakunta heikkeni, kun ei saatu päteviä miehiä valtion johtoon, ja armeijat kärsivät ruttojen takia miespulasta. Ongelmaa yritettiin helpottaa vastaanottamalla germaanipakolaisia ja asettamalla ne asumaan Rooman rajaseuduille puolustamaan Roomaa toisia germaaneja vastaan. Sisäpolitiikka oli huonosti hoidettua, ja ennen pitkään pakolaiset nousivat kapinoin Roomaa vastaan. Itäpuolella tilanne oli parempi, sillä sinne ei hyökänneet yhtä runsaslukuiset heimot, ja valtio oli muutenkin siellä vauraampi. Väestökadot eivät olleet yhtä suuria kun lännessä, ja miehiä saatiin riittävästi aseisiin. Myös pääkaupungin asema oli loistava, hyvin puolustettu ja kriisialueiden lähetyvillä, mikä mahdollisti nopeiden päätösten tekemistä.

Länsi- ja Itä-Rooman tiet erosivat. Länsi säilytti latinan virallisena kielenä ja Itä kreikan. Valtiot olivat myös jatkuvasti riidoissa keskenään ja usuttivat vaeltavia barbaarilaumoja toistensa kimppuun. Länsi-Roomassa käytiin taisteluita vallasta ja ennen pitkää barbaarikeisari kruunattiin. Eräs päivämäärä on Roomalle surullisen kuuluisa, 24 elokuuta 410 Rooman kaupunki joutui vihollisjoukkojen valloittamaksi ensimmäistä kertaa yli kahdeksaansataan vuoteen! Tämän jälkeen valtio vielä kamppaili olemassaolostaan vuoteen 476 asti, jolloin Länsi-Rooma kukistui lopullisesti. Itä-Rooma, myöhemmin Bysantti, vaali roomalaista kulttuuria ja hallintoa aina vuoteen 1453, jolloin arabitaistelijat valloittivat mahtavan Konstantinopolin.

Rooman perintö

Nobis meminisse relictum. "Meille ovat jääneet muistot."

- Statius

Roomalla on ollut suuri vaikutus länsimaiseen oikeuteen ja hallintoon. ”Kukaan ei ole syytön ellei toisin todisteta” on yleisesti käytössä oikeuslaitoksissa. Tasavallan kehittäjinä Rooma on ollut esimerkkinä monille valtioille, eritoten Amerikan Yhdysvalloille, jossa kuvernöörit hallitsevat osavaltioita ja senaatti kokoontuu säännöllisesti. Rooman lakikokoelmia on kopioitu ja uudistettu, ja ne ovat pohjina läntisen maailman laille.

Rooman armeijoiden suuruutta on ihasteltu ja kuria kunnioitettu. Rooman valtakuntaa on perustettu uudelleen, milloin Pyhänä roomalais-saksalaisena keisarikuntana, milloin uutena Ranskana. Huomattavin kaipuu Rooman uudelleenperustamiseen oli Italian fasisteilla ennen toista maailmansotaa, olihan heillä tunnuksena jopa liktorien vitsakimppu. Myös Kolmannen Valtakunnan puoluepäivillä liehuivat punaiset liput kultaisineen kotkineen, Rooman legioonan tunnuksat.

Rooma on yhä edelleen kiinnostuksen kohteena. Jatkuvasti tehdään uusia tutkimuksia ja sovelletaan vanhaa tietoa. Syy tähän on se, että Roomasta on paljon jäljellä, niin henkisesti kuin materiaalisesti. Latinan kielen lainauksia käytetään paljon, latinasta on tullut vierassanoja eurooppalaisiin kieliin ja vielä yhdessä valtiossa se on virallisena kielenä. Myös länsimaissa on käytössä latinalaiset aakkoset.

Toinen kiinnostava seikka, johon ei vielä ole saatu vastausta, on se, että miksi Rooma tuhoutui. On yritetty löytää monia syitä ja ketjureaktioita, mutta ei ehkä vielä sitä täydellistä selitystä.

Rooma on antanut meille myös yhden tärkeän asian, tasavallan. Rooma oli esimerkillinen valtio, sillä sen hallintokoneisto, muutama poikkeusta lukuun ottamatta, toimi lähes täydellisesti.

Voidaankin sanoa, että Rooma on kanssamme, nyt ja ikuisesti.

Lopetus

Historia magistra vitae. "Historia on elämän opettaja."

- Cicero

Tämä päätöstyö on syventänyt huomattavasti tietojani Roomasta, sen vaiheista ja kehityksestä. Mutta on tämä päätöstyö ollut kovan työn takana. Tekstejä on kirjoitettu, muokattu, kirjoitettu ja muokattu viikkokausia, ellei kuukausia. Se on vain osa työstä.

Ei tässä mitään valitettavaa, loppujen lopuksi tämä päätöstyö on loistava asia.

Lähteet:**Tekstilähteet:**

Gallian sota, Gaius Julius Caesar ja Gunnar Rancken, Karisto 1988
 Suuri maailmanhistoria 3, Patrick Brunn, Brepols 1984
 Kansojen historia 4-6, Carl Grimberg, WSOY 1980
 Rooman keisarit, A. Kivimäki ja P. Tuomisto, Karisto 2000
 Rooman konsulit, Pekka Tuomisto, Karisto 2002
 Keisarillisen Rooman historia, Tacitus, WSOY 1997
 Rooman synty, Titius Livius, WSOY 1999
 Combi - maailmanhistoria, C. ja J. Brinton, Christopher, Wolff ja Sylvan, Tammi 1974
 Atlas of World history, Kinden ja Hilgemann, the Penguin 1974
 Mahtava Rooma, Chandler, Taplin ja Bingham, Karisto 2003
 Otavan suuri maailmanhistoria 4, Bjøl ja Hjortsø, Otava 1983
 Antiikin Rooma, Nathaniel Harris, Gummerus 2001
 Tempus fugit, A. ja H. Lehtola, WSOY 1999

Kuvalähteet:

CD-Facta 99, WSOY (myös liite)
 Historian kartasto, toim. J. Gustafson, WSOY 1967

Kiitokset:

Päivi Fodge, latinan tuntia
Tuula Palmunen, suomen kielen tuntija
Meri Arni-Kauttu, historian tuntia ja ohjaava opettaja
Romulus, Rooman perustaja, ilman häntä ei olisi työtäkään.

Rooman valtakunnan keisarit

27 eaa.-395 jaa.

27 eaa. -14 jaa.	Augustus	276	Florianus
14-37	Tiberius	276-282	Probus
37-41	Caligula	282-283	Carus
41-54	Claudius	283-285	Carinus
54-68	Nero	283-284	Numerianus
68-69	Galba	284-305	Diocletianus
69	Otho	285-305	Maximinianus
69	Vitellius	305-306	Constantius I Chlorus
69-79	Vespasianus	305-311	Galerius
79-81	Titus	306-337	Konstantinus Suuri
81-96	Domitianus	306-307	Severus
96-98	Nerva	306-312	Maxentius
98-117	Trajanus	307-313	Maximinus Daia
117-138	Hadrianus	313-324	Licinus
138-161	Antoninus Pius	337-340	Konstantinus II
161-180	Marcus Aurelius	337-350	Constans I
161-169	Lucius Verus	337-361	Constantius II
180-192	Commodus	361-363	Julianus Luopio (Apostata)
193	Pertinax	363-364	Jovianus
193	Didius Julianus	364-375	Valentinianus I (lännessä)
193-211	Septimius Severus	364-378	Valens (idässä)
193-194	Pescennius Niger	375-383	Gratianus
193-197	Clodius Septimus Albinus	375-392	Valentinianus II
211-217	Caracalla	379-395	Theodosius I Suuri
211-218	Geta	383-388	Maximus
217-218	Macrinus	392-394	Eugenius
218-222	Heliogabalus		
222-235	Alexander Severus		
235-238	Maximinus Thrax		
238	Gordianus I		
238	Gordianus II		
238	Balbinus		
238	Pupienus		
238-244	Gordianus III	395-423	Honorius
244-249	Philippus Arabialainen	425-455	Valentinianus III
249-251	Decius	455	Petronius Maximus
251-253	Gallus	455-456	Avitus
251-253	Volusianus	457-461	Majorianus
253	Aemilianus	461-465	Libius Severus
253-260	Varelianus	467-472	Antemius
260-268	Gallienus	472	Olybrius
268-270	Claudius II Gothicus	473-474	Glycerius
270-275	Aurelianus	474-475	Julius Nepos
275-276	Tacitus	475-476	Romulus Augustulus

395 valtakunnan jako

Länsi-Rooman keisarit 395-476 jKr.

395-423	Honorius
425-455	Valentinianus III
455	Petronius Maximus
455-456	Avitus
457-461	Majorianus
461-465	Libius Severus
467-472	Antemius
472	Olybrius
473-474	Glycerius
474-475	Julius Nepos
475-476	Romulus Augustulus
476	germaaniruhtinas Odovakar ottaa vallan, Rooma lakkaa olemasta.